

Búvópatak

Polgári, kulturális és társadalmi havilap

2016. január – XV. évfolyam 1. szám

Ára: 480 Ft

*Nincs lágyabb, mint a víz,
mégis a köveket kivájjá:
nincs külön nála.*

Lao-ce: Az út és erény könyve,
részlet

Szép világ **2**
Szutrély Péter levele

Kettőnk ereje **3**
Csillag Tibor verse

Magyar tehetség **5**
*Czakó Gábor
tanulmánya*

A Himnusz **10**
szakralitásáról
*Cs. Varga István
dolgozata*

A „jó halált” osztó **12**
hajszárító esete
*Szappanos Gábor
novellája*

Szembefordulás **15**
a végzettel?
*Varga Rudolf
Czipott György
új kötetéről*

Ecce homo! **20**
Tusnády László esszéje

Utak
Lieber Erzsébet fotója

Szép világ

Schöne Welt

Mostanában sűrűbben érkeznek olyan levelek, melyekre megindulnak a lélek hullámai. Nem tudom, vajon ez a „külső” vagy a „belső” mostantól van-e, de rendben, hagyom, „*hadd fájjon...*”

Így válaszolok egy levélre most, melyben ez áll: „*Azon gondolkodom, hogy volt-e egyáltalán valaha is szép világ.*”

Kedves E!

Erre csak egy a válasz: volt. Hiszen fiatalok voltunk, és akkor a világ mindig szép. Volt. Mert bennünk volt az élet, a jövő, mert abból, ami felizzott előttünk, építkeztünk. Így, úgy, ahogy. Nekiindultunk az életnek, és visszatekintve, nem érkeztünk rosszul. Talán nem oda, ahova gondoltuk, talán nem úgy, de megérkeztünk, és akkor a mi világunk mégiscsak szép volt.

1956. december elején ott álltam a Körút–Üllői út kereszteződésében. Emerről a romba döntött Corvin köz, amarról a laktanya, kapujában egy beszorult tank. A Körúton nem járt villamos, az Üllőin már valahogyan. Budapest házain ezrével a belövések, melyeket még a hetvenes években is lehetett látni. Hát ilyen is van – mondtuk, és az egész természetes magától értetődés volt.

Azán éltük azt, ami volt, és közben megadatott, hogy jóra, meg rosszra oszthassuk a világot. Volt egy kis, közvetlen életünk, melyet lehetőségeinkhez képest élveztünk, meg volt egy más, messzi, mégis részünkkel váló világ, a „Nyugat”. Ideálok, elérhetetlennek tűnő érdekességek, főképpen javak, melyeket legfeljebb a „Kabhegy” környékén élők ismerhettek az osztrák TV néma adásaiból. Mert kép volt csak, hang nem. „*Maenner neehmen Pitttraloön*” – szájmozgás útján tanultuk meg. Nekilendülő férfiaságunkban irigyeltünk valamit. Például a Pitalont.

Szép világunk volt. Az emberek megtanulták beosztani, hogy ki s hova tartozott, ki mit gondolt, mire vágyott. Ott is, itt is. Hogy ez nekik szép volt-e, azt nem tudom.

A ma tükrében az emberi lét nagy vérzései, két háború után jó hatvan éven át nekünk ez egy szép világ volt, mert nem hullottunk, mint a legyek, legalább is bennünket nem irtottak. Szép világ? Borzalmas, ha úgy nézem, hogy idióta, primitíven

Csillag Tibor

Újra alkotni

Fel kell támadni; a hit orgonán zúg;
ködből is kristály-rózsa emeli fejét;
a jégpáncél a tetszhalott szívről felolvad,
olvadt-arany búzában iskolásgyerekek halad,
a dérbe-dermedt lélekben az első verssorok.

fogalmazott kötöttségek halmaza között milliók és milliók rossz kabátokban tengették napjaikat, míg mások autóikat mosogatták hétvégéken. Borzalmas volt, mert el – és felosztott embereket, akik mindig egy életkörbe tartoztak, akik gyökeik után nem voltak feloszthatók. Őrület volt éjjel-nappal emberségről, közösségről, jóságról hallani, nappal-éjjel meg száz-ekrek folyamatos irtásáról tudni. Mi azonban ezt nem csak a borzalom, hanem a tavasz, a kezdet, a szépség és a szerelem szempontjai szerint osztályoztuk. Talán hiba volt? Talán nem is lett volna jogunk hozzá? De volt! Ahogy Ady is írta *A Tűz márciusa* című versében: „...*nincs nemigaz szavatok, / S százszor többet merhettek, minthogy mertek.*”

Ha ma elgondoljuk azon, hogy volt-e egyáltalán szép világ, akkor csak annyit mondhatunk, hogy volt, mert mindig voltak mindenütt fiatalok, még a legsötétebb napokon is. Azán megkérdezhetjük, hogy van-e ma ilyen szép világ?

Van. Azoknak, akik ma olyanok, mint mi voltunk valaha. Ők megtalálják a maguk szépségét és szerelmét, mert „*az élet szent okokból élni akar.*” Nekünk ez a világ nem tetszik. Világos. Hogyan is tehetné, hiszen a mi világunk nagyon-nagyon más volt. De így volt ez mindig is.

Van egy szép világ. Viszont sokkal nehezebb felismerni, megtalálni, élni. Am ez nem a mai fiatalok, hanem a mi generációnk bűne. Engedtük, hogy a múlt tapasztalataink ne tanuljanak azok, akiknek tanulni kötelesség. Engedtük, hogy az értetlenkedés, mi több a butaság főcsapássá váljék. Engedtük, hogy a sötétséget ne nevezze meg senki. Vagyis engedtük, hogy Lucifer akadálytalanul működhessen. Pedig ugyanez a Lucifer évtizedeken át már kimulathatta magát a számlánkra, kegyetlenül.

Vagyis volt valaha szép világ, van is, lesz is. De amíg élünk, nekünk egyetlen feladatunk marad. Tapasztalatainkon át megmutatni, nevéen nevezni, megjelölni azt, ami e kérdést felveti: az emberi aljasságot, mely energiaforrásait a mérhetetlen önhittségből és az ezzel párban járó butaságból meríti.

Nincs jogunk a jövő iránt nyafogni, mert nem a mi jövőnk. De jogunk van tudatni a jövő résztvevőivel, hogy Lucifer remekül szórakozik. Jogunk van tudatni, hogy felismerjük e szórakozás és az ő lényegét, felismerjük aljasságát, mérhetetlen embergyűlöletét. Tudjuk, hogy önmagát istennek tekintve mindig újuló lendülettel szórakozni vágyik velünk. Jogunk van tüzzel-vassal irtani ezt a tüzzel-vassal harapódzó sötétséget, jogunk van követelni meghunyászkodását.

Nem jött el semmiféle idő. Nincs más, minőségi változás, mi több, egyáltalán nem vagyunk „döntő” helyzetben. De két, világméretű emberirtás után még ma is valljuk, hogy az emberirtás nem vezet sehova. Akkor sem, ha a mi világunk múlása közepette nem kettő, de hét milliárd embert röptet e bolygó közelebb-távolabb a Naptól. Attól, mely kitöréseivel együtt sem ismeri az életet, és mit sem tud arról, hogy mi, itt szép vagy nem szép világunkkal küzködünk, őt imádvá tiszteljük, vele melegsünk, vagy épp általa perzselődünk.

Neandertal, 2015 novemberében

SZUTRÉLY PÉTER

Csillag Tibor versei

A sámanok- kitaszította gyerek Kettőnk ereje

Hétéves voltam; egy mezőn kitétek,
s feledtem varázsát a törzsi nyelvnek.

Muzsika morajlott, csörgő csörömpölt,
a sátrakból a dal por-nyelve flörtölt.

Ha lüktetett a ponyván át a csillag,
számon a tavak arany tükre csillant.

S ha lovas rémek a táborra törtek,
nyelvem rántott szablyát – s nem jöttek többet.

De szép szablyám kezemből kicsavarták,
barlangból nézem az ősz zivatarját.

Kilöktek kocsinkból a sivatagba,
kopáran feketéllek most magamban.

Porban botlok és halk zene se zendül,
helytartók tépik ki a tört kezemből.

Az ember egyedül
falon kúszó, düledt szemű bogár.
Egy szál a pók lábából.
Gazverte, úrbenéző házon fityegő kilincs.
Tüskékre tekeredő ökörnyál.
Álom az éjről, hol nem rajzolódna ki a házak,
nem népesítik be szörgubás kocsisok,
nem törhet el a szenvedély hegy, -
az el-nem-olvasott levél,
egy fennsík vak vonulata, hova a vágy
korbácsol,
s a kétség gyeplője visszaránt.
Két ember
Dosztojevszkij sötét
síkságba tárt, havas tere.
És még? És még?
Két gyermek pajtási,
kisujjukat összefont hazaballagása a
sárszőnyegen,
a csöndben,
míg lehetük gőze vonja be a jázmint.

Hajnal – Ország László fotója

Baán Tibor

A közös nyelv

Gondolatszál

*Fehér hajszálon
Méri magát az év
Korán jött a fagy*

Az öregség

álarcos rabló. Végtére kifoszt mindenünkből, csak emlékeinket hagyja meg.

Létezik olyan

ultrahangtartomány a szívnek, amely az évtizedek mélyéről is hallja a visszhangot. Szerettelek.

A nagy történelem

a kisbetűs családi történelemnek köszönheti lobogóinak csatogását. Egész pontosan a házasságok fészekmelegének, a szeretkező pároknak, az izzadság-cseppeknek a homlokon, az édes zavarból felbukkanó tekinteteknek, a tudatlan s ezért vakmerő vágyaknak, azoknak, akik egymásba vakult tekin-

tettel adják meg magukat a pillanat ihletének, a tudatot kioltó nyugalomnak, mely pár másodpercig maga a tejjel-mézzel folyó Kánaán, tökéletes oldottság, Nirvána, melyben feloldódik a nemek különbsége. A kettő hirtelen egy.

Tavaszkokat és nyarokat címkézek,

régi szerelmek álmait őrzöm, legyintéseket helyezek el a gyűjteményben, makacs haragot, amely képtelen megbocsátani, s odaadást, hűséget simogatok, mikor egy kézírás akad kezembe. Habár a gyűjtő szenvedélye fölösleges, mégis benne van a hit, amely átlépi a rácsozó időt.

Nem akármilyen tűz kell ahhoz,

hogy felgyújtsuk egy másik ember szívét.

Éjszaka van

A szív mécsesét kigyújtva vizsgálódom. Árnyak a falon. Nem érdekes. Történetem végén a békesség tájaira bukkanok. Egy fahídra, mely a földi létből átvezet a másik oldalra, ahol az én és a te és annak minden alakmása tökéletesen összefolyik. Személyes névmásaim. Ámen.

CZAKÓ GÁBOR

Magyar tehetség

Mit gondoltok, melyik a legmagyarabb szó? A *magyaráz*. A többi nyelv általában *megvilágít*, mint pl. a kínai: *suo ming*, vagy a német *erklären*. Utóbbiak használták a *deutent* is, de az mostanában kiment a divatból. Mi a nyelvünket bocsátjuk a homályosra!

A magyar tehetség megmutatkozik az olimpiákon, filmiparban, tudományban, stb.

Isaac Asimov Los Alamosban, az atombombán dolgozó fizikus, későbbi író mondta: „*Az a szóbeszéd járja Amerikában, hogy két intelligens faj létezik a Földön: emberek és magyarok.*” Teller Ede „marslakó” így válaszolt: „*ha nem Ady Endre nyelvén tanulok gondolkodni, akkor belőlem legföljebb csak egy közepesenél valamivel jobb fizikatanár lett volna.*”

Milyen Ady Endre nyelve? „*Egy félig csókolts csóknak a tüze / Lángol elébünk. / Hideg az este. Néha szaladunk, / Sírva szaladunk / S oda nem érünk.*”

Lírai és drámai, ellentéteket egybeszővő és láttató és kifejtő, hatalmas erejű képek áradata, miközben okos: mélyen megvilágítja az emberi gondokat.

A fogalom doboz: amit fontosnak vél, beveszi, becsukódik: alárendelő-kirekesztő. A≠B. Ez Arisztotelész logikája, a tudományé: H²O. A kép mellérendelő, tölcser, az egész szemhatár belékerül: A~B~C~Q~ – ez a művészet nyelve. (~ = összefügg)

A nyelvek különböző arányokban használnak képeket és fogalmakat. A magyar szavak jobbára képek, némelyikük szinte film: *csúrdöngölő, kertel, szégyenszemre*. Az MTA 1840-es döntése szerint „*A szók vagy gyökök, mint péld. rom, vagy származékok, mint romladék, vagy összetételek, mint vár-rom, le-rom. Gyökészónak hivatik az, mely nincsen szóképző által alkotva.*”

A szó részei: hang, gyökelem, gyök, gyök+toldalék, törzs. A Czuczor–Fogarasi szótárban példák ezrei magyarazzák a

hangértemények szerepét a jelentésformálásban: *itt-ott, erre-arra, így-úgy*, avagy: *robban-lobban, keres-köröz-görbe, pörög-forog* – a hasonló helyen képzett hangzók könnyen helyet cserélnek. Eközben a jelentés kissé eltolódik, a földézett kép is, de a lényeg marad: itt a mutató, ott a hirtelen mozgás, amott a hajlás-forgás képe.

A Czuczor–Fogarasi számítása szerint a 2600 gyökből sok-sok ezer szó képezhető, melyek szócsaládokat, sőt a családnál nagyobb jelentésmezőket alkotnak.

Közlésre legalább 650, evésre 500, helyváltoztatásra 15000 közérthető szavunk van. Utána lehet számolni. Beláthatatlan szókincsünk minden magyar számára érthető, ezért nálunk nincsenek nyelvükben szegény emberek, egymást nem értő tájbeszéddek. Juliánusz kiválóan értette a kb. fél évezrede elszakadt nemzettársakat!

A nyelvjárások összekötnek! Nézzünk *e-ző, ő-ző* példát: a tej fölözve *feles tej* – mindkét nyelvjárási csoport érti, a hangváltás gazdagít. Lásd még: *felé – fölé, pereg – pörge*: a búzaszem *pereg is, pörög is*, de a kalapom sosem *perge* stb.

A magyartudásban nem a származás dönt, hanem a nyelvben való otthonlét mélysége.

Karácsony Sándor *A magyar észjárás* című könyvében három fontos megállapítást tett.

1. Beszédünk ereszkedő lejtésű. Értelmi központú. Hajdan mindig a gyököt hangsúlyoztuk, mert az adja a szó értelmét-lényegét: I. Fogarasi törvény. A XIX. sz. első fele óta az igekötőt vagy igearányítót egybe írjuk az igével, s az átvette a hangsúlyt. Jogosan, mert pl. nem egyszerűen *eszem*, hanem *megeszem, elolvasom*, stb.

Mondataink szórendje szabad: a hangsúlyozandó szót, a lényegét az állítmány elé helyezzük: ez a II. Fogarasi törvény.

Dalaink és táncaink hangsúlya is hasonló!

Számolásunk, keltezésünk, címzésünk, névadásunk ugyan-ezt a logikai elvet követi.

2. Mondatszerkesztésünk és világfölfogásunk mellérendelő. A szóbokrok tagjai egyenrangúak. Mellérendelésből jön az egységlogika: az ellentéteket egyben látjuk. Köz: „*hézag*” és „*közösség*”, *bán*: *bántás* és *megbánás*. *Hő-hűvös-heves, áld-átkoz, ez olyan mély, hogy nekem magas* – stb.

3. Szemléletes, képi; analógiás. A látás-logika megnyilvánul a gyökrendben. Természeti jelenségek képlenek meg: *Kelet* – hol kel a Nap? Hol nyugszik? *Nyugaton*. Lásd még: *horkol, eső, bőg* stb. Szavaink 2/3-a hang- és jelenségutánzó. *Lepapírozták. Helyet fingott magának a buszon. A vén Zoli rúgja a paplant Terivel. Egybekel.*

Karácsony Sándor jellemzőit tovább szaporíthatjuk.

4. Tömör – tárgyias ragozás: *olvasom, ásom, nézem*; létige mellőzhető, számok után fölösleges a többesjel, *egész – rész. Zsebemben* franciául: „*dans ma poche*”= *ban/ben + enyém, nőstény, zseb*. Testrészek, pl. végtagok, *haj, szem* stb. többes volta természetes, nem jelezzük. Nemek hiánya – latinul a hímnemű *cunnius* = *női nemiszerv*.

5. Mellérendelés – egységlogika: az ellentéteket egyben látjuk. *köz-hézag* és *közösség, bán-bántás* és *megbánás. Hő-hűvös-heves, áld-átkoz, ez olyan mély, hogy nekem magas*. stb. Eszünkbe jut Hermész Triszmegisztosz: „*ami fönt van, az van lent is, ami*

Weöres Sándor

Óév és újesztendő

Amint az őszt, a rezgő, nyugtalan időszakot felváltja lassu tél és mindent súlyosan lenyom, miként hordóban eltett-káposztát a kő: a vérkeringés is megváltozik. Másként gondolunk, másként eszmélkedünk, és végig sem gondolt sejtéseink szürkén rebbennek hűvös légen át, mint fosztott gallyak közt veréb-csapat. De fényesebb felhőket hord a szél, kristály metszésű villogó hadat kemény kékségű mennybolton, milyet tavasz, nyár, ősz még álmában se lát. S a fázó lélek észre sem veszi, hogy mennyivel derültebb, csöndesebb most, mint virágok közt, vagy lomb alatt, vagy víg szürkületkor. Majd mind visszatér.

lent van, az van fönt is”. Európában ritka ikerszavaink: *körül-belül, süt-főz, apraja-nagyja, eget-földet, jön-megy, telik-múlik. Kel = mozdul, kelendő, elkölt* – pénzt, ételt, azaz *pusztít*, ugyanakkor tojást, verset, hazugságot – *teremt*.

Csuang ce mondá: azt szeretném barátomnak, aki tudja, hogy az élet és a halál egy. Nyelvédanyánk: *él-hal*. Mesénkben egymás mellett fakad az élet és a halál vize.

6. CzF: szavak szerves bokra – gondolattársítás, analógiasorok segítik a világ megértését. Pl.: *ér* gyökből: *érint, értelem, érzelem, érték, érdek, értelmes, értelmetlen, érdekes, érvényes* – ahány ellentét, annyi összefüggés?

7. Holisztikus – hálószelemlétű. Szent-Györgyi Albertet kérdezték észjárásunk titkáról: *„Látni, amit mindenki lát, és azt gondolni róla, amire senki más nem gondolt.”*

Élni, enni, lakni, lélek, bűnhődés külön fogalmak. Analógiás gyökrendszerben *élet = étel* (pl. búza), *étet: étellel öl*. Élészkamra, nem élek hússal.

Feleségemmel élek – azaz *lakom*. Lak – otthon: *Lakhatatlan* az élhetetlen város. *Jóllakni* = eleget enni. Ez az étel *laktat*, az nem. A *lakodalom* házassodási *lakmározás*. *„Én Atyámnak házában sok lakodalmak vannak”* (Müncheni kódex) A XV. században a lakodalom tehát otthon is jelentett. Száz lakos = száz lélek. Szt. István törvénye szerint a templomkerülők földbe vájt börtönben lakoltak bűnükért. A börtöncellát még a XIX. században is hívták *luk*-nak!

8. Szinonimák – egyre távolabbi szó-ligetek, nyelvünk háromdimenziós hálójában többszörös összeköttetés keletkezik a gyökök, mint képek révén. A fogalmak értelmi összefüggései kibomlanak és képzettársítások keletkeznek. Egyetlen szó megpendíti a nyelv miriád szavát, magyarázatok tömkelegét kínálja a nyelvünkön gondolkodónak.

9. Ez nem menne nyelvi szabadság nélkül. Nálunk szabad a mondatszerkesztés, a szófajok közti átjárás: *víz, vízi, vizes, vizel, vizez*. Szabad a szóalkotás: a frissen teremtettet is rögtön értjük, ha a gyökrendre és a képiségre épül! Marinak jövője van, meséli boldogan a palóc asszony. Milyen az új barátnőd, Krisi? – *Dudorka*. Ki itt a szervező? *Futkora*. Már is fut hozzám a fürgé lányka.

Mi a magyar filozófia?

Heidegger megdöbbsent, amikor magyar tanítványától megtudta, hogy *gondolkodik* szavunk gyöke a *gon*, ami azonos a *gonosz* és a *Gondviselés* gyökével...

Nézzünk pár ilyen szót: *vil* gyökünk származéka a *villan, világos, világ, virág, világosság*, *„A föld pusztta volt és üres, sötétség borította a mélységeket, és Isten lelke lebegett a vizek fölött. Isten szólt: »Legyen világosság«, és világos lett.”* (Ter 1,3,4)

Isten igéje a magyarban így családosodott: *Ige* (Logosz) *ig-jog-igaz-igéz-igen*, stb. G–d hangváltás után: *ig–id* (hajdan: szent)–*Egy*. Az *Egy* Isten száma. Az *Egy*-ben összefut tehát az *igaz*, a *jó*, a *jog*, a *szent*... Az iménti szóalakulásokat a Czuczor–Fogarasi szótár belváltozásnak nevezi és szószaporodásunk egyik módjának tekinti.

Nyelvédanyánk a gyermekekre is gondol pl. Török Sándor remek meseregényében: *Csilicsala csodái*. Ami csillog a boltban, vagy a művészetiiparban, mind család...

A magyar nyelvben való otthonlét a „marslakók” előnye a kvantumfizikában, ugyanis az elemi részecske hol hullám, hol részecske.

Két agyfélteke. *„A beszéd főleg bal féltekés, leginkább a fogalomképzés! A jobb félteke néma, viszont jobban lát, sokkal többet tud a térmanipulációban. Digitális elven működik a bal félteke, a másik félteke analóg.”* (Hámori József: Mit tud az emberi agy? Mindentudás Egyeteme)

„A bal félteke inkább algebrikus, míg a jobb félteke geometrikus, hiszen ez a »jobban« látó félteke. A képzelőerő, kreativitás, muzikalitás jobb féltekés.” *„Am a zene komponálása (...) erőteljesen bal féltekés (...), mert*

az időérzés (...) csak a bal féltekében található meg. (...) A humorérzék, (...), a jobb félteke tulajdonsága. A két félteke együttműködik.”

A magyar észjárás biológiai alapja: két féltekés! A fogalomhasználat balos, a látáslogika jobbos, ám e szétválasztás egyszerre összekapcsolódás is! Aki nem tanul népdalokat, nem olvas Adyt és Weörest, abból közepes fizikatanár sem lesz. A magyar észjárás nem árvalányhaj és ingyom-bingyom, és nem is divat-izmus, okostojáskodás, hanem különleges és hatalmas adottság.

„A szűkre szabott logika gyakran téveszméken alapuló láncolat, ami inkább az »irracionális«, egyben holisztikus jobb félteke bizonyos előnyeit mutatja.” A bal-féltekés korlátos. Jobbos is. Innen a magyar lélek szélsőségsége, szalmaláng természete: hol agyunk egyik felére bízunk magunkat, hol a másikra. Művészi, politikai irányzatok – a magyar észjárás ellenére – Nyugatot lesik, feledve látó tehetségüket, és ilyen baromságokat koholnak: *„elsődleges prioritás,” „a humán personalitás hermeneutikai kognitívitása.”* Mások értelmi próba nélkül rajonganak bármi nemzeti délibábért.

Teller Ede, a marslakók, meg Krúdy és Mari néni és minden magyarnak a tehetsége a magyar észjárás: párhuzamosan gondolkodni képekben és fogalmakban, két agyféltekénket együtt használni.

Könyvtár – Orosz István grafikája

KELEMEN LAJOS

Hit, szóhit

Kalász Márton intellektuális életrajzához

Rátalálni elveszetteknek vélt szavakra annyi, mint rátalálni eltűnt időkre. Menthetetlenül és jóvátehetetlenül a történelemé vagyunk. Az első engedtelenségre (lázadásra?) irgalmatlan válasz következett, de nem ebben nőtt meg a Teremtő haragja. A megvillanó indulat a hit új időszámítását jelezte.

Tudvalevő, hogy a keresztényen mítoszban a Teremtőnek nemcsak az uralma, a kegyelme is korlátok nélküli. A történelem, ahogy ma átéljük, ahogy végigfutunk pályáján, a mítoszi képzetek keretei között, eredetét illetően kétségkívül összefügg a kiűzetéssel. De, mint ahogy a pusztítás morálja is, plasztikusan, kínzó, sebző voltában Káin cselekedetében jelenik meg; az ő bűnén át dereng fel, hogy eztán semmi sem vet féket a történelemre. (A nagy angol költő, Auden szerint a történelmet, úgy, ahogy van, a bennünk lakozó bűnöző csinálta.) A mítoszi történet sajátos szint nyer attól a pillanattól fogva, hogy a káini husáng lesújt, semmi sem szab határt a lázadásnak; a valóság elveszti hamvas egyszerűségét; a történelem (noha történelem és idő persze nem ugyanaz) elárad az időben, az ember pedig zaklatott szíve hol ide, hol oda lendíti. Bolyongásának igazi kiteljesülése: bolyongásának kifejezése.

Az, hogy a törvényeket alkotó Isten eszméjéhez merészkedik hozzámérni a lázadás eszméjét, eredményképp vagy kétségbeesést vált ki az emberből, aki maga is alkot, vagy reményt; végtére is Teremtő és teremtmény folyamatos párbeszédben állnak. A remény lényege: – Uram, hadd nevezem meg közös tárgyainkat. „*tört ilyen, tört olyan, tört egyéb, tört mi / kívül ennyi használhatatlan / nyelv majd csak használhatatlan lelket csinál*” – írja Kalász Márton. (*Tört mi*) A használhatatlan lélek azonban minduntalan igazítani akar magán; különben sosem szabadulna fel az alkotásban. Az időhöz szögezett ember számára alkalmasint például az időtől nem korlátozott beszéd, vagyis önmaga kifejezésének igénye és kíváncsi lebenteli fel a nagy ábrándot, hogy lelke igenis képes az élet- és időgátjain átcsapni.

Heidegger valahol azt mondja: folyamatos beszélgetésben állunk elődeinkkel, s meglehetősen rejtettebb úton-módon, utódaikkal is. „*Valamennyi időm itt hordhatom – / valamennyi bennem; bár, hogy enyém / volna valamennyi, abban kételkedem; / mit láttam például én a babiloni / időből; s az asztrálestiség idejéből / én ugyan majd mit láthatok*”. (Valamennyi idő) Az egyik legnagyobb – ha nem a legnagyobb – erő, ami a történelmet fölntartja, az emlékezet. Emlékezni: törvény és adottság. Az emlékezet az eszmélet és az öntudat alapja. Amikor az absztrakció (a történelem) egyszeriben a *valamennyi időből* előderengő, előrajzolódó képek sorozatára vált, egyúttal befelé hangzó, titkos ima is; ima az időhöz. Remény, hogy magunkra vonhatjuk Isten tekintetét, az idő kegyelmes urát. „*aki itt áll, / Istenem, érzed, egyre gondol: / hadd ne gondolna semmire – / ha már csak ily megkaszaboltan! / s jó vagy! hirtelen valami – / fejemben szélvész, zajló nyírfa, / szaporázza kicsi talp-zöldjeid, / lóditják a megvert gondolatot; nekifutva száll, egész raj kiszáll...*”

Íme, az aggodalmas, de nem reménytelen ima, ahogy *Az imádkozó sáskában* a fohászkodó és habozó lelket megbékíti.

Megbékélés ide vagy oda, az imára hajló, míg joggal magáénak tekint a saját idejéből bizonyos tapasztalatokat, szellemi célokat, formákat, s bizonyos harmóniát, szorongására vonatkozóan nem nyer maradéktalan feloldozást. „*...minek nekünk ennyi szeles, üres, esős tél, / minek vagyok neked*” – kérdezi, s kérdésére kérdése visszhangzik: „*az asztrálestiség idejéből / én ugyan majd mit láthatok?*”

A kiváltság könyörtelen falakba ütközik, a szívnek ébresztőt fúj valami fura ketyegés. „*s eljő a nap, az óvó angyal ezt mondja neki – / rejsd el, ásd el, amit cipelsz, páskomba, ember! / most veszi észre: el se ássa, hát ketyegni kezd – / mihelyt hallótávolon kívül ér, robbanni is fog?!*”

Megtörtént az abszurd eljövetele? A történelem foglyainak osztályrésze már csak ez? Megjön, s elfoglalja honát az abszurd. Jó: tágítsuk határainkat! Erre mindig erős a kísértés. Csakhogy az abszurd egyik s alig elviselhető ellentmondása épp az, hogy az ember a maga tágabbnak vélt (a megismerésben az irracionális felé tolódó) határai közt egyre gyakrabban úgy érzi, mintha szabadsága zárt mennyiség lenne.

Költészetéről lévén szó; ha valami, a nyelv tán kinyitja a véges világot; a költő a szavak szenvedélyes kimerítésében tanúsítja önazonosító szándékát. „*E nyelv bűvöletében, amihez / túl két volt a szemem, túl komikus / még a szójejtésem; ám nyüzsgöttem, ahol / ilyet is hallhattunk, »né, jádzik a / csitkó a vízzel« – lubickoltam már, akár / sérülkөн túl, a lebontott malom / vízesése alatt*”. (E nyelv bűvöletében)

Mindnyájunk öreg leckéje szerint a szellem által, absztrakció révén alkotott történelem és a vegetatív történet ritkán kerül összhangba egymással. *Dictum* és *libertas* – nem mintha a sors időbeli lefolyásával a néma emberre ne tálalis ítélet várna. Másfelől banális tény, hogy az alkotó szabad, egyszerűsmind elkötelezett. Nem engedheti meg magának (legföljebb ideig-órákig), hogy a sajátjaképp átértett tértől s időtől elidegenedjen. A költő ráadásul, mint Kalász mondja, „*forráserejű száj*”, *gondolatai*, *tojásban kucorgó embriók / összhangjával haladnának a kibúvás felé*”. (Este, a kinti időt hallgatva) Összhang? Birtokolhatjuk-e a valós vagy feltételezett összhangot, ha érvényét és tartósságát csupán egy-egy „*zörgő szárú, riadt vers*” összegzi? (Ez a vers).

Kalász Márton, aki módszeresen igyekszik a vers fényével világosságot lobbantani az alkotásra, legeslegkisebb költészetében (nem a legeslegkisebb iróniával) így ír: „*elköpködni egy eszme magvait*” a fölnevelő talajba. A fölnevelő itt, ez a selymes, bársonyos kifejezés, a költészet legegészségesebb vágyára utal: a folytatásra. Folytatás, szétágazás – a kész mű majdani művek iránti tisztelete: az előlegezett titok. S ez megnevezést, egyre újabb megnevezéseket kíván. Mivel a dolgok egyik lényeges karakterjegye a mozgás, rájuk nézve hogyne lenne az a nyelv is! Megismerni a szavakat, követni fogyatkozásuk, gazdagodásuk útját: egymást-keresésükben, kombinációikban a legérdekesebb.

„*Érzem a rög-torson levélszínükben / ott őrlődöket, lent megérzem / egy lehelleten eszmebirodalomból birodalomba / egyensúlyzókat; s*

érezem / az idea-munkáló szavakat / közben, / violafuttató / szép esti szavakat”. Nem sokkal a Szavak után Kalász Márton egy csodálatos élménytartalmú verspárban ismét vallomást tesz a nyelvről; lehet mondani, a sorstestvériség meleg hangján, az a nyomatékkal, hogy e testvériség visszavonhatatlan kontinuitás. „a költészet nyelvét úgy ismerem / mint az erdőjáró / a vad s a nyílt kéreg nyelvét a magasan / roszogó berek-szélét (...) a költészet nyelvét úgy ismerem / mint az erdőjáró / rögjáró a cigány s a fejér – nép nyelvét aki / készségüül beszéli” (Jegyzet, Aranyhoz) „Választott nyelven: anyanyelvem / láncha törője; nyelvem – / amin ettől, látják, muszáj volt / már holtig énekelnem.” (Epitáfium – szép magyar nyelv)

Egy költő stiláris hűsége kora nyelvezetéhez: természetszerű adottság. Szavak jönnek, azután elenyésznek; egyik kor szótára a másiké után; porlás és születés. E kettősség a nyelv változékonyságában dokumentálódik. Nagyszerű hatalma a nyelvnek, hogy maga modernizálja magát. Mindemellett ügyetlen törekvés, sőt önmegtagadás akartan elhajlítani a nyelvet saját régiségeitől; a nyelvnek ugyanis, mozgásán, fejlődésén túl, van egy bizonyos örökkévalósága; ez, a képzeleten, a gondolkodáson át, fölhat egész az erkölcsig. Nagyon egyszerű belátni: mindenegyres rendelkezésünkre álló újabb szó messzebbre visz a valóság minél élesebb kifejezésében. A kollektivitás hangja, újonnan jövő szavai hozzákapcsolódnak az irodalom kifejezőkészsletéhez. Különbben senki sem tud annyira távol menni a saját korától, hogy valamennyire ne maradjon összefüggésben vele. A remény úgy bölcsőnk, mint utolsó metódusunk: „fordít-e rajtunk a névtelen sértés / a sebezhetőség pillanata / ki is egészít – homályból vadász ránk / jó kézben érzett fejünknek a nap” – írja Kalász *Az utolsó érintés* című versciklusának egyik nyolcsorosában. (egy halottnak) A nyelv állandósága és változékonysága: belül való és kívül lévő egyben. A nap, amely az iménti versben „jó kézben érzett”: a nyelvben rejlő oldhatóságra és kötőerőre is süt. „e dudorászás a legkülönb nyelv / nem kellenek méltó szavak – / költészet: ha már meglakoltalak” – szól a (szív fo-

nákja) ugyancsak *Az utolsó érintés*ből. E sajátos helybekötöttség a lírában azonban nem egyenlő avval, hogy az ember – pláne, ha nyelvi értelemben nagy természet – lemondjon már messzebbvetett szavakról. Az aktuálisan közhasználatban lévő szókinccs túlságosan hű birtokosa észrevétlenül is hódol; alázatos tisztelőjévé válik bizonyos határoknak. Az az alkotói abszolútum (a minden valamirevaló alkotásban pótolhatatlan alany transzcendenciája), amelyet a művész uralni sejt; a minden lehet mindenütt – a mű készülségét tekintve szavakon múlik; a szavak egymás mellé rendezésén. Nem is olyan bonyolult ez az egész: „ajak formáz, önfeledtség kiönti ott a szót; / ül, ki biztos választás szerint gyömködi magába / a lét legegyszerűsebb tartalmait.” (Mindennütt még ily falba ütközöm – ciklusrés Az imádkozó sáska verssorozatából.)

Az embert az köti egy darab földhöz, hogy érti e föld szavát. S e szavak közül kiváltképp a legtartósabbakhoz ragaszkodik. Az alkotó, aggodalom és magabiztosság közt feszítve reményét, nyilvánvalóan abban hisz, hogy az általa keresztelt tárgyak új nevei nemcsak az épp jelenvaló horizontig fénylenek. Hanem túlterjednek a *Valamennyi idő* felé. Költő pedig az, aki szavakban áldoz, szavak által üdvözül – s némelykor szavai miatt vezekel.

A szó nem oxigénje a költészetnek, hanem az élete. A szó véglet és árnyalat; éppen, mint a líra. „Mivel szavakra épülő művészet a poézis” – így kezdi Brodskij azt a versét, amelynek fináléja csak látszatra meglepő jelentéstani messzeség: „Szekerce sújtására várhat most a büntelen fej / s babér zöld levelére.” Avagy szinte ugyanez, Kalász Márton szubtilis hangszerelésében a *Szakadt beszédből*: „itt a remény vaksága, még a vakremény – / a másból följövő, szakadt beszéd / idehárult...”

Hja, mire való volna a költészet a nyomában járó végzetes emberi kettősség nélkül?

Ez a tanulmány az MMA megbízásából készült.

Pais Dezső és a nyelvfejlődés

Elárvult panoptikum
RÓNAY LÁSZLÓ
ROVATA

Miközben a tanterem felé haladt, a nap előbújt a fellegek mögül. Éppen dél volt, hallani lehetett a harangok zengését, amint diadalmasan szárnyalt a zúgó autók lármája fölött. Maga sem tudta, mióta tartja óráit 12-től fél 2-ig. „Nem vagy éhes?” – kérdezték kollégái, akik mind tisztelettel tekintettek rá mint a magyar nyelv használatának és történetének nagy tudására. Ma különben sem akart sokat ebédelni, estére néhányan Bóka László legendás húslevesére voltak hivatalosak. Bóka Őszi naplóját, amelyben elárulta húslevesének titkait, kedvelte, a folyvást cigarettára gyújtó professzor ugyanis szépen és választékosan élt a szavakkal, s ezt nagyra értékelte. De élvezte iróniáját is, amelynek ő sem volt híjával. Akkor csapott át méregbe, ha rájött, hogy a vizsgázók csak Gombocz Zoltán *Jelentés*ét olvasták el, az ő ide vágó műveit kezükbe sem vették. Akkor pedig valósággal dühbe gurult, midőn arra a kérdésére, mondjon a *Tosu-Tas* változásra másik analóg példát, a vizsgázó rövid tünődés után kivágta az általa helyesnek vélt megoldást: *hosu-has*. Csak kapkodni tudta a levegőt, majd pattogó szavakkal ismétlésre utalta a pimasz hallgatót.

A tanterem zsúfolva volt. Besütött a nap, a jelenlévők kezdtek elálmosodni. Értett ahhoz is, miként ébressze föl őket: villámgyorsan fősorolt néhány olyan török jövevényszót, melyek hallatán a jelenlévő apácák elpirulva döbbsenek rá, hogy a nyelvnek olyan rétegei is vannak, amelyek számukra tabuknak minősültek.

Legendás alakja volt az egyetemnek. Évfolyamról évfolyamra szállt a történet, amely szerint az 1956. október 23-i tüntetésen vonulva így fordult a mellette lépdelő ifjúhoz: „Kedves kolléga, tudja, mikor tüntettem utoljára?” A nemleges válasza így folytatta: „A Fejérváry darabont kormány ellen!”, azaz fél évszázada. Húszéves volt akkor, az Eötvös Collegium tagja, ígéretes irodalmár. Kemény Zsigmond és köre foglalkoztatta, erről könyvet is írt. Aztán mégis nyelvész lett, bár meggyőződése szerint az irodalom és a nyelvtan merev megkülönböztetése történetietlen. Ezt a meggyőződését egy hitvalló lángolásával ki is fejtette, majd tankönyvíróknak tartott értekezleteken újra meg újra elmondta, természetesen eredmény nélkül. Nem a meghátrálók közé tartozott, le is írta, s elküldte a miniszter-

nek, aki a válaszadás legegyszerűbb módját választva nem felelt felterjesztésére. Igyekezett távol tartani magát a politikától, úgy vélte, a magyar nyelv titkainak feltárása és védelme fontosabb, ezúttal mégis néhány közvetlen kifejezéssel jellemezte a minisztert, nem kevés lelkesedést keltve a nyelvészek körében, a Kruzsokban.

Tulajdonképpen nem értette, miért kellett megszakítania zalaegerszegi pihenését, s miért szólították vissza azzal a jelszóval: baj van a magyar nyelvvel. Amikor ennek tapasztalati jeleiről érdeklődött, azt válaszolták, majd meghallja. Marhaság, mondta a rá jellemző tömörséggel, és azt fejtegette, hogy a nyelvfejlődés iránya kiszámíthatatlan. Lám, az ilyen ígék mily nagyszerű példái ennek. Ki mondja ma már, hogy *egyék kend?* Aki egyen helyett ezzel a kifejezéssel él, arra úgy tekintenek, mint egy csudabogárra.

A villamoson elhatározta, hogy heti óráit még megtartja, aztán visszautazik szülővárosába. Rendszerető ember lévén úgy vélte, előre megváltja jegyét. Ezzel a céllal üldögélt a járművön, a *Magyar Nyelvőr*-be mélyedve. Am hamarosan felfigyelt két fiatalember párbeszédének foszlányaira:

– Látod azt a kopasz krapekot? Tisztára olyan, mint a bratyóm csajának faterja.

– Tényleg. Ennek a szivarnak mintha leborotválták volna a fejét.

Pais Dezső

Behajtott a folyóiratot, hogy értelmezhesse az elhangzottakat. Arra gondolt, milyen kár, hogy nem a nyelvvédő Kosztolányi hallotta e mondatokat. Csodálatos cikket kanyaríthatna!

Nézzük csak: „*kopasz krapek*”. Ez nyilván ő maga. Kopasz, nem vitás. A „*krapek*” lehet az ember megfelelője. A „*bratyó*” alighanem az orosz „*brat*” magyarosított változata. A „*csaj*” ugyancsak orosz hozadék. A „*szivar*” netán a jelentésátvitel eredeti formája, a jelentése ennek is „*ember*”.

Ekkor még arra gondolt, hátha a hallottak nyomán pazar tanulmányban győzi meg a kételkedőket, hogy a nyelvfejlődés során esetleg gazdagodik a befogadó nyelv, még ha az új szavak hangalakja elsősre furcsa is. Itt elsősorban a „*krapek*”-ra céloz majd. Ráadásul a „*szivaros*” mondat érett nyelvszemléletre utal, tömörítő törekvéssel.

Ám kénytelen volt elállni tervétől. Az ifjak ugyanis valaki másról beszéltek, akit következetesen egy egytagú, „*f*” hanggal kezdődő szóval illettek, mondatuk végén pedig felszólító módot használtak, s ismételten nemi közösülésre szólították föl egymást. Az is feltűnő volt, hogy az utasok mintha halláskárosultak lettek volna, kibámultak az ablakon, holott a Vérmező látványa elég egyhangúnak mutatkozott.

Végre egy ősz, idősebb férfi elunta a trágárkodást, s azzal a kérdéssel fordult a beszélgetőkhöz, feltétlenül a járművet vélik-e alkalmasnak útszéli kifejezéseik előadására. „*Most biztos elszégyellik magukat és leszállnak*” – gondolta a professzor. Ehelyett a botjára támaszkodó ősz urat felszólították: tűnjön a francba, amíg s...-be nem rúgják, miért pofázik, mit bőfög itt, amikor senki sem kérdezte.

– Barátaim, gondoljanak az idősebbekre, vagy legalább a nőkre – kérte őket az ősz férfi. Kicsit remegett a hangja.

– A nőkre? Miért éppen rájuk? Van valami jó ajánlata?

– Mit szólnak, ha ezt hallják?

Az ifjak óriási röhögésben törtek ki: „*Papa, ha meghallaná, hogy beszél a bigém, nem dumálna itt a nőkről!*”

Pais Dezső sejteni kezdte, hogy a „*bigé*” – nyilván nőnemű lény – nyelvi mezejében nem csak az ikes ígék helyes használatára nincs tekintettel. Esetleg ő is használ finoman szólva köznapi kifejezéseket.

Szerencsére megérkezett a Délihez. Leszállt, áthaladt az aluljárón, tűnődve ballagott fölfelé a pénztárakhoz vezető lépcsősoron. Őles léptekkel száguldó, harsogó fiúk, lányok süvítettek lefelé. Egyikük akkorát taszított rajta, hogy a kofalnak vágódott, kalapja lerepült a fejéről. „*Marha! Nem tud vigyázni?*” – ordított vissza a szemüveges fiatalember.

Mielőtt beállt volna a sorba, napilapot vásárolt s egy padra ülve lapozgatott benne. A kultúra világában tájékozódott. A megfelelő lapon ezt a címet olvasta: *A test feltalálása*. Az alcím: *Merész rendezői fogás*. Az volt az érzése, rövid fővárosi tartózkodása idején nem ezt a színdarabot tekinti meg.

A belpolitikai beszámolóban elkerekedett szemmel olvasta azokat a jellemzéseket, amelyeket a nagy pártok szószólói vágtak egymás fejébe. Alig különböztek a villamosban hallottaktól.

Felállt, a sor végére kullogott. Az előtte álló hátralépett, s hogy ne taposson a lábára, ezt tette ő is. Közben már mögötte is állt valaki. Véletlenül meglökte. „*Vén barom, nem tud vigyázni?*” – A kérdés igencsak dörgedelmesen hangzott.

Akkor elhatározta, hogy egyelőre nem váltja meg vonatjegyét, hanem azonnal utazik haza. Pontosan a pénztárbalok előtt állt meg, amikor a hölgy határozott mozdulattal függönyt eresztett le. A professzor kopogtatni kezdett. A nő egy pillanatra föllibbentette a függönyt, s így förmedt a hoppon maradt Pais Dezsőre: „*Menjen a jó büdös francba! Ebédelek, nem látja?*”

CS. VARGA ISTVÁN

A Himnusz szakralitásáról

Kölcsey Ferenc kivételes *ingenium*, erkölcsi géniusz volt: a *Himnusz* révén vált a magyar nemzeti azonosságtudat megke-
rülhetetlen személyiségévé. Önmagát, testi gyengeségeit győz-
te le, betegségein lett úrrá, hogy alkothasson, a közösség hasz-
nos tagja lehessen. A *Himnusz* anyanyelvünk nemzeti önazo-
nosságot meghatározó remekműve: a magyar kultúra, litera-
túra és zeneirodalom protokanonikus textusa és dallama. Államiságunk, nemzeti létünk látható szimbólumai, felségjel-
vényei közül (*Szent Korona, országzászló, országcímer*) a *Himnusz*
textusában és zenéjében leginkább reprezentálja a magyar nem-
zet egységét, múltját, küldetéstudatát, reménybeli jövőjét.

Kölcsey 1815–17-ben „iszonyú hánykódásban” végletes ál-
lapotokat élt át. 1818–1823 között részleges munkaképtelen-
séggel küzdött. Műveiben a táj barnává, a tér üressé változott.
1822. december 7-én, közvetlenül a *Hymnus* megírása előtt,
írta *Bordal* című keretes versét, amely azt bizonyítja – az
1823-ban keletkezett, *Ki búban ül* című borversével együtt –,
hogy a bormítos nála is fontos része a magyar nemzeti ka-
rakternek, életszéméletnek és virtusnak.

Czeizel Endre szerint az öngyógyítás csodája történt Köl-
cseyvel, amikor rájött, hogy helyzetén „változtatni kénytelen”.
Szerintem pedig a „*Nem közénk való*” (Wesselényi Miklós), melan-
kóliára hajló, sokat szenvedett költőben a kegyelem csodája
ment végbe. Felismerte és követte az itt és most parancsát: a
nemzet és haladás útját választotta. A *Husztban* kimondta a
jelszavakat: „*Hass, alkoss, gyarapíts...*” A nemzeti sorsot formá-
ló bal- és jószerencsével küzdve megfogalmazta a reformkor
szellemi stratégiáját. Aztán azt tette, amit a *Parainesis*ben hir-
det: „*Az élet fő célja: a tett. Tehát tégy!*”

A himnusz a *hümmosz* főnévből ered, műfaji megnevezése:
dicsőítő ének. Igei alakja dicsérni, magasztalni jelentésű: *hümmeo*.
Eredeti formájában az ógörög *hümmosz*, a latin *hymnus* rítusköl-
tészeti alkotás, a szertartásirodalom része, közeli rokona az
imádságnak: Istent dicsőítő, vallásos imádságot jelöl, közös-
égi, kultikus ünnepekhez kapcsolódik.

Kölcsey a nemzeti himnuszok fénykorában a vallásos köl-
tészeti egyik legrégebbi formáját újította meg. Himnuszunk a
keresztény hithűség, a magyar függetlenség és szabadságvágy
ragyogó kifejezője: a teljesség ígérete, Kölcsey művei között
az egyetlen, amely bizonyos mértékig és mélységig tematikusan
is szakrális. Régi protestáns énekek, a *Biblia*, a *Miatyánk* és ka-
tolikus prédikációk gondolatai, kifejezései is megcsendülnek
benn. Textusát és dallamát az utókor megszentelte, kultikus
közösségi alkotássá avatta, a befogadói attitűd miatt szekula-
rizált világunkban is legszentebb nemzeti imádságunknak
tartjuk. Értelmezésekor a transzcendens dimenzióra, a vers-
imádság ismerveire, a *Biblia* és a *Miatyánk* sugallataira, inspi-
rációira is figyelni kell. A *Himnuszban* a keresztény magyarság
hite sugárzik, a költő egy magasabb, igazabb perspektívából
szól hozzánk.

A latin textus nagyszerű tagoltsága és ritmikája a magyar
fordításban is érződik. Első sora a *Miatyánk* megszólító sza-

vára emlékeztet, a felszólító módú igei kérést fejez ki: „*Isten,
áldd meg a Magyarot...*” A *Miatyánk* első szava: a *Pater*, a *Him-
nuszban*: az *Isten*, a megszólított, akitől a lírai Én áldást, segít-
séget kér és remél. A *Sanctificetur nomen tuum* – „*Szenteltesd meg
a te neved*” analógiás párhuzama az „*Isten áldd meg a Magyarot!*”
Az áldáskérő nyitányt két hálaadó strofa, majd négy verssza-
kos bűnbánati vallomás követi.

Isten szavunk jelentése: *Őslelek*, öröktől fogva a világminden-
séget teremtő és fenntartó Lélek, melynek fogalmát a magyar
nyelv lényegre törő pontossággal fejezi ki. Az *Újszövetség* az
Isten-képet az atyaság fogalmával, Isten végtelen jóságával,
irgalmával teljesíti ki. Az *Újszövetség* Istene: Gondviselő és jó-
ságos Atya. Az áldásban erő rejlik, ajándékot közvetít. Az Isten
áldásában részesítés annyit tesz, mint hatalmának, fölségének,
dicsőségének, szentségének elismerése, az iránta való tiszte-
let és hódolat kifejezése. (A doxológia lényege: „*Áldott legyen
az Isten!*”) A liturgiából ismerős a *sanctus*, a megzenésített mi-
se tételéként is ismert a háromszoros kifejezés: *trishagion*
– *sanctus, sanctus, sanctus: sacrosanctus*.

A *Himnusz* ránk maradt kéziratában a költő nagybetűvel
írta a Magyarot. A szerző sajátkezű, ultima manus változatában,
amint Erkel megzenésített művének első nyomtatott verzió-
jában is nagybetűvel szerepel: költői jelképpel, áttétellel
a „magyarság” egészére vonatkozik. Az „a” névelőnek Erkel
fenséges zenéjében is hangsúlyozottan kiemelő („unic”) funk-
ciója van. A *Himnusz* egyetemes nemzeti imádságunk. Amikor
énekeljük, a Mindenható áldását, irgalmát kérjük, megmara-
dásunkért, boldogabb jövőnkért fohászkozunk.

A „*Jó kedvvel, bőséggel*” áldáskérésre Ézsaiás könyvének 25.
fejezetében maga az isteni Ige biztat bennünket: „*Ez esztendődt
megáldjad, ez esztendődt megáldjad, kegyelmedből Úr Isten! Bő zsírral
ékesítsed, bő zsírral ékesítsed, te szent Jehova Isten...*” A. Molnár
Ferenc bizonyítja: a „*Jó kedvvel, bőséggel*” kulcsszavai mást, töb-
bet jelentettek a régi magyarságban, mint a mai köztudatban.
A magyar nyelv értelmező szótára szerint a jókedv „*örömteli,
megelégedett kedélyállapot, vidám hangulat*”. A „*Jókedvvel, bőséggel*”
és a „*Hozz rá víg esztendődt*” nem csak mai értelemben vett „jó-
kedvet”, „bőséget” és „víg esztendődt” jelent.

Régtől adatolhatóan a jókedv, jó kedv olyan sajátos jelentést
is tartalmaz, amely az egyházi nyelvben máig fellelhető, melyet
nyelvtörténeti szótáraink is számon tartanak: *kegyelem,
kegy, szeretetteljes jóindulat*. A „*bőséggel*” a Himnuszban nemcsak
„*anyagi jólétet, gazdagságot*”, hanem szellemi-lelki értelemben a
„*bőségesen*” jelentést is tartalmazza. Kölcsey arra kéri Istent, hogy
a magyarságot kegyesen, kegyelmesen és bőségesen áldja meg.
Nem zárható ki a jó kedv „*öröm, megelégedettség*” jelentése sem,
de a remekmű mondanivalója, stílusa, szerkezete, a nyitó és
záró versszaka is a fohász-jelleget bizonyítja.

„*Nyújts feléje védő kart, / Ha küzd ellenséggel*” sorpár értelme-
zésében kulcsfogalom az isteni áldás, bőség, az ellenségtől
védelem. A védő kar motívum az Ószövetségben gyakori, át-
vitt értelemben az erő, hatalom kifejezésére szolgál. A „*kinyjűj-*

tott karral” annyit tesz, mint „nagy erővel, hatalommal”. Az „Isten karja” az Úr hatalmára utal. Isten egy-egy személyért ritkán mutatja meg karjának erejét, de gyakran megteszi ezt az egész népért, hívó közösségért.

Példaként Balassi *Egy könyörgés* című versének első strófáját is idézem: „Nincs már hova lennem, kegyelmes Istenem, / Mert körül-vett engem szörnyű veszedelem / Segedelmem, légy mellettem, ne hagyj megszégyenednem!” (Kodály Zoltánt is megragadta ennek a de profundis kiáltásnak az emberi hitele.) A segélykérő fohász a kuruckor legszebb énekét, a *Rákóczi-nóta* könyörgését is emlékeztetünkbe idézi: „Nézz reánk, Úr! a mennyből, / Ments meg, kérünk, minket ily csúf / Ellenségűl!” A Szent István-i Szent Jobbot is asszociálhatjuk a „védő kar” jelentésköréhez, mint Szent László csatabárdot forgató, az országot megvédő, a magyar szüzet a lányrabló kuntól megmentő erős karját, avagy Hunyadi törökverő karját.

„Bal sors akit régen tép” – A „balsors” a keret-versszakokban hangzik fel, a vers egészében nyer teljes körű értelmet. A „Hozzá rá vig esztendőt...” hosszabb időszakra, a egész jövőre vonatkozik. Ézsaiás csodálatos kegyelmi ígérete: „Hirdetem az Úrnak kedves esztendejét”. Ez a kegyelmi esztendő a búcsúnyerés éve, a nép Isten örökkévaló életerejével teltekezik, megújul az elcsigázott test, Isten Igéjét, erejét befogadja a győzedelmes szív. Az „Úr kegyelmének esztendeje”, „az Úr jó kedvének esztendeje” bibliai szókép.

A második versszakot szimbolikus, országcímeres kép zárja: „S merre zúgnak hajjai / Tiszának, Dunának, / Árpád hős magzatjai / Felvirágozának.” A magyar jókívánság- és áldáskívánás formulája szerint a hármasság jegyében kívánunk „bort, bűzát, békességet”. A *Himnuszban* orgonán zeng a hálaadás: „Értünk Kunság mezein / Ért kalászt lengettél, / Tokaj szőlővesszein / Nektárt csepegtettél.” A mező, a kalász, a világhíres tokaji bor, az asztárra utaló nektár a magyar valóság és élet kulcsszavai. Testetleket tápláló étel a kalász, ital a nektár, amelyek a kereszténység szakrális jegyei is: a kenyér és a bor szentség, az áldás hordozója, az üdvösség és az életöröm forrása. „A kenyér és bor színe alatt” folytatódik a szent áldozat.

A Miatyánkban a mindennapi kenyérkérés után következik a „bocsásd meg vétkeinket”. Kereszténységünk bizonyítéka a *Himnusz* gyónásmélységű és értelmű bűnbevallása: „Megbűnhődte már e nép / A múltat s jövődöt!”

Himnusz, a Magyar nép
Zivataros századaiból.
Cseke. Január. 22d.
1823

Isten áld meg a Magyarat
Jó kedvvel, bővéllel,
Szerjts feljé védő karát
Ha küzd ellenével,
Bal sors a kité régen tép
Hozzá rá vig esztendőt,
Megbűnhődte már e nép
A múltat s jövődöt!

Barsi Balázs fejti ki: itt nem annyira konkrétan a múltról, jelenről és a jövőről van szó, mert a „múltat s jövődöt” inkább költői nyomatékosításra szolgál, semmint időbeli tagolásra. A *Himnusz* nem pesszimista, hanem reményért esdeklő kicsengésű. Lírai hőse úgy áll Isten színe elé, hogy tudja: a bűntetést, amit bűneink miatt megérdemeltünk, azt megszenvedtük, kiálltuk, levezekeltük: megbűnhődünk.

A kérdés lényege: „Hogyan lehet a múltat megbűnhődni és egyszerre a jövődöt is, amikor még a jelenben élünk, – ha Isten igazságos?” Hegedűs Lóránt szerint Kölcsey Ézsaiás próféta 40. fejezetének 2. versére építi mondanivalóját, igei ihletés alapján fogalmaz. A babiloni fogság végét látó próféta hirdeti: „Szóljatok Jeruzsálem szívéhez, vége van nyomorúságának, hiszen kétszeresen sújtotta őt az Úr keze minden bűneiért.”

Döbbenetes intonáció vezet be a negystrófás bűnbánati szakaszt, amely kimondja: a magyarság nem tudott méltón élni az Úr ajándékaival, a kereszténység erényeivel: „Vár állott most kőhalom...” A bűn következménye a büntetés, a pusztulás. (Költőink szerették idealizálni a „régii dicsőséget” és túlozni őseink „vétkét”).

A negyedik versszakban a mongol pusztítást és a törökdúlást, az ötödikben az önpusztítást, a hatodikban a hazafiatlanságot, a hetedikben a bizalomvesztés okát nevezi meg a költő logikai és történelmi sorrendben – az ok és következmény kauzális láncolatában. A bűntudatra ébresztés a számvetés, erkölcsi szembesülés, a megújulás forrásává válik: „Az ígéret Istene felhnyítja a történelmet... Az Isten elé helyezve a rossz az ígéret áramába kerül, a bűntudat lényegében a jövő felé irányul.” (Paul Ricoeur) Magyarország *defensor fidei, propugnaculum christianitatis, Vormauer, Bollwerk des Christentums*: a hit, a kereszténység védelmezője, védfal, védőbástya volt. A fertilitas és propugnaculum toposzát a ruina Hungariae képei követik. Isten ránk mért büntetése miatt eltűnt régi virtus bellica és fama bona: „Hányszor zengett ajkain / Ozmán vad népének / Vert hadunk csont-halmain / Győzedelmi ének!”

Kölcsey nem sorolja, köztudottnak veszi a bűnöket. Egyetlen főbenjáró vétket emel ki, amelyben a bajok legfőbb okát látja. Mohácsot a széthúzás, az önpusztítás, a nemzeti egység hiánya tette végzetessé, miatta szűnt meg a középkori, szuverén Magyarország: „Hányszor támadt tenfiad, / Szép hazám kebledre, / S lettél magzatod miatt / Magzatod hamvvedre!” A bűnhődés, a nyomorúság történelmi képsora jelen idejűvé válik, eljut a költő saját koráig.

Kölcseyre erősen hatottak a pusztulás, a nemzetsors toposzai: a querela toposza, az intelem, az adhortatio motívuma, Josephus Flavius allegóriává növelt zsidósors példázata. Zrínyi *resolutio*-ja iránymutató Kölcsey számára. A barokk szemléletben a török: flagellum Dei, virga Dei – Isten ostora, vesszeje. Zrínyi magyar és horvát vitézeivel, a maradékok maradékaival (reliquiae reliquiarum) a Regnum Hungariae, a fertilitas Pannoniae (Pannónia termékenységét) védelmezője. Kölcsey követte Zrínyi bűn- és bűnhődés-szemléletét. A *concordia Christiana* szemléletben felülemelkedett a felekezeti megosztottságon. (Bitskey István: *A nemzetsors toposzai a 17. századi magyar irodalomban*. Akadémiai székfoglaló. 2004. október 11.)

A *Himnusz* költője Istenre hagyatkozik, a kegyelemben bízik. Áttekintve a magyarság vészterhes történelmét, a keretes vers végén fontossági sorrendet és ígét cserél: „Szánd meg Isten a Magyarat...” Isten kapcsolatba lép a megtérő, bűnbánó emberrel, helyreállítja vele az életközösséget a kegyelem jegyében, mert „Isten nem akarja a bűnös halálát” (Jer 18,1–10 stb.) A bűnbánat a kegyelmi állapot helyreállítása, a bűn következményétől, a büntetéstől válthatja meg az embert. Az *Újszövetségben* a kegyelem ingyenes isteni ajándék, nem jog; nem lehet ki követelni, sem kikényszeríteni, még megszolgálni sem, mert

kiérdemelhetetlen: *A rómabeliekhez* (9. 16) ezt írja kegyelemről: „*Non est volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei*”, amely Károli Gáspár fordításában ezt jelenti: „*Annakokáért tehát nem azé, aki akarja, sem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené*”.

Istenről és a kegyelemről csak analógiák segítségével beszélhetünk: „*Isten a szeretet*”. Szent Ágoston óta a nyugati kegyelemtanban előtérbe került az ún. „külső” kegyelem. A keresztény ember a kegyelmi élet örököse, rajta nyugszik az Isten Lelke. (Róm 8, 11; Ef 4,30) A kegyelem: megszabadulás a bűntől, a gonosz hatalmától. Pál apostol szerint: „*Ahol az Úr lelke, ott a szabadság*” (2 Kor 3,17). Szent Pál krisztológiája a kiengesztelődés, megigazulás, újjászületés megváltástana. A *Miatyánk* záró kérése latinul és a Károli-féle Biblia szerint: „*sed libera nos a malo. – szabadíts meg minket a gonosztól.*” Az imaformulához hasonlóan, keretesen zárul a *Himnusz*: a „jókedv” és „bőség” he-

lyett a költő a magyarságért – „*kit vészek hányának*” – az isteni irgalomért, szájalomért esdekel: „*Szánd meg Isten a Magyarat*” Mindezt abban a hitben teszi: „*Megbűnhötte már e nép / A múltat s jövődőt!*”

Kölcsey a Mindenhatóhoz fordul kegyelemért, dicsőségét zengi, kegyelmét kéri, könyörgi. Nemzeti imádságunk szakrális-spirituális dimenziója nem lezárja, hanem megnyitja a távlatot. A *Himnusz*t éneklő lélekben fölfele, a „Mennyei Jeruzsálem” fele tekint. A versimádság föld és ég között hidat épít, lelki dimenzióban létrejön a communio, a tulajdonképpeni szellemi-lelki közösség, hogy átvezessen bennünket az örök liturgiába: „*Isten áldd meg a Magyarat (...)* Szánd meg, Isten, a Magyarat... (...) Nyújts feléje védő kart...”. A *Creator Spiritus* átragyog a *Himnusz* textusán és dallamán, a múltból a jelenen át – a jövőbe.

SZAPPANOS GÁBOR

A „jó halált” osztó hajszárító esete

*Van, aki úgy szereti a gyermekét, hogy gondozza, van, aki úgy, hogy átse-
gíti a másvilágra...*

Ismeretlen szerző

Tóth Béla kerületi ügyész tudta, hogy ebben az ügyben nem egy áldozat van és egy vádlott, hanem legalább három áldozat. Az egyik a huszonöt éves fiú, akinek a kádvizébe anyja beledobta a hajszárítót, a másik maga az anya, aki könnyeitől fuldokolva engedelmeskedett hosszú évek óta kínoktól szenvedő fia kéréseinek, a harmadik pedig ő maga, aki a felettesétől ezt az ügyet megkapta. Szerette volna, ha ehelyett másik ügyet szignálnak rá, de a főnök azt mondta, ne válogasson, ne érzélgősködjön, ha ilyen érzékeny a lelke, nem kellett volna ügyésznek lennie, egyébként is létszámhiány van, nem lehet csereberélni az ügyeket, alkudozgatni, hogy melyik kié legyen.

– Tudom, főügyész úr, de az én lányom is...

– Mondtam már, kolléga – vágott a szavába a főnöke, meg sem hallgatva a mondat végét –, hogy amikor a tárgyalóterembe lép, hagyja odakint az otthoni problémákat. Önnek minden ügyet el kell fogadnia, és minden ügy tárgyalásakor a maximális szakmai objektivitásra kell törekednie. A bíróságon nincs helye a szubjektív érzéseknek. – Aztán a főnök, mintegy nyomtatékosításul, még egy anekdotával is traktálta: – Tudja, mit felelt Pasteur, a nagy tudós, amikor egyszer megkérdezték, hogyan egyeztetni össze a hitét a tudománnyal? Azt mondta: „*A kabátommal együtt a hitemet is felakasztom a fogasra, mielőtt belépek a laboratóriumomba*”.

Tóth Bélát nemrég helyezték át ebbe a kerületbe, a főügyészszel alig ismerték egymást, ezért nem is mert tovább ellenkezni vele. Ha nem lett volna odahaza a saját problémája, akkor is emberpróbáló lett volna ez az ügy, de így kész tortúrának ígérkezett a tárgyalás.

Mindezeket reggel fél kilenckor, borotválkozás közben futtatta át agyának tekervényein. Hamar kezdett el készülődni,

rémálom volt arra gondolni, hogy az utolsó pillanatban esik be a tárgyalásra. Szeretett higgadtan és lehetőleg nyugodtan beszélni, nem pedig zihálva a rohanástól, és izgadó homlokát törülgetni a zsebkeendőjével. Egyébként is meg kellene adni a tiszteletet mindenkinek, a vádlottnak ugyanúgy, mint a bírónak, és általában, a független magyar igazságszolgáltatásnak és mindazoknak, akik bíznak benne.

Ahogy kente be borotvahabbal a képét, keserűen gondolt arra, hogy mindenki megkapja tőle a tiszteletet, a szakmai odaadást, az ő lelkével viszont a feleségén, Marikán kívül senki sem törődik. Marika az orvosi hivatást adta fel azért, hogy lányukat, a kis Edinát a nap huszonnégy órájában istápolhassa. Edinának ugyanis ugyanaz volt a betegsége, mint a vádlott Sz. Jolán fiának: visszafordíthatatlan izomsorvadás. De ők, a budapesti értelmiségi család megengedhették maguknak a luxust, hogy az egyik potenciális kereső feladja hivatását, hogy együtt lehessen beteg gyerekükkel. Annak idején, amikor fény derült a kórra, gyászos hangulatban megbeszélték, hogy mit tegyenek: bízzák rá Edinát valami drága hospice-szolgálatra (futotta volna rá), de hosszas tanakodás után arra jutottak, hogy nem fogják idegenekre bízni a lányukkal való foglalkozást, mert az idegenek nem szeretik úgy Edinát, mint ők, még ha teljesen lelkiismeretesen végzik is a munkájukat. És ez el is döntötte a kérdést. És ha Edina eltávozik is még őelőttük – hiszen kevés izomsorvadásos éri meg a negyvenéves kort –, akkor is ez a legjobb megoldás. Mindketten így gondolták, a szeretet mindent „felülír”, ahogy manapság mondják... Ráadásul hívő keresztények voltak, de ha történetesen nem azok, akkor is ugyanezt a döntést hozták volna. És azt is átgondolták, hogy Edinának mennyivel nagyobb öröm, ha a szülei gondoskodnak róla, mint ha egy idegen. Szóba jöhetett volna még valami rokon is, ha létezett volna ilyen. De mindketten teljesen magányosok voltak, egykék, a szüleik korán meghaltak, és nagyon örültek, amikor egymásra találtak – ők, ahogy magukat nevezték: „a világ két árvája”. Ráadásul, a gyerekért is keményen meg kellett küzdeni. Marika kétszer elvetélt. Harmadszorra sikerült csak élő

kislánynak életet adnia. A végtelen boldogságot azonban igen hamar baleset keserítette meg: Edina egyszer az óvodában olyan szerencsétlenül zuhant le a hosszú betonlépcsőn, hogy alig maradt ép csontja. Mindig is kis vékonyka volt, és a túlterhelt óvónő nem tudott mindenre figyelni. Hónapokig tetőtől talpig gipszben feküdt, és bár végül a csontjai úgyahogy összeforrtak, megindult a nem használt izmok lassú sorvadása, amiről egy idő múlva kiderült, hogy visszafordíthatatlan folyamat.

Mint minden emberben, bennük is felolult a kérdés, hogy mivel érdemelték ki ezt a keserű sorsot, de mint jó keresztények, vagyis Krisztus igazi követői nem töprengtek rajta sokat, hanem mindent megtettek, hogy a lányuknak a legjobb legyen. Az Isten-adta élet a legfőbb érték a világon, tart, ameddig tart. Nem a hossza a lényeg, hanem a minősége. Ha arra a néhány évtizedre a legnagyobb odaadással veszik körül a lányukat, megteszik, amit tenniük kell – mindegy, hogy minek nevezzük: az Úr által rájuk rótt kötelességnek vagy belső szeretet-parancsnak. A kettő egy és ugyanaz.

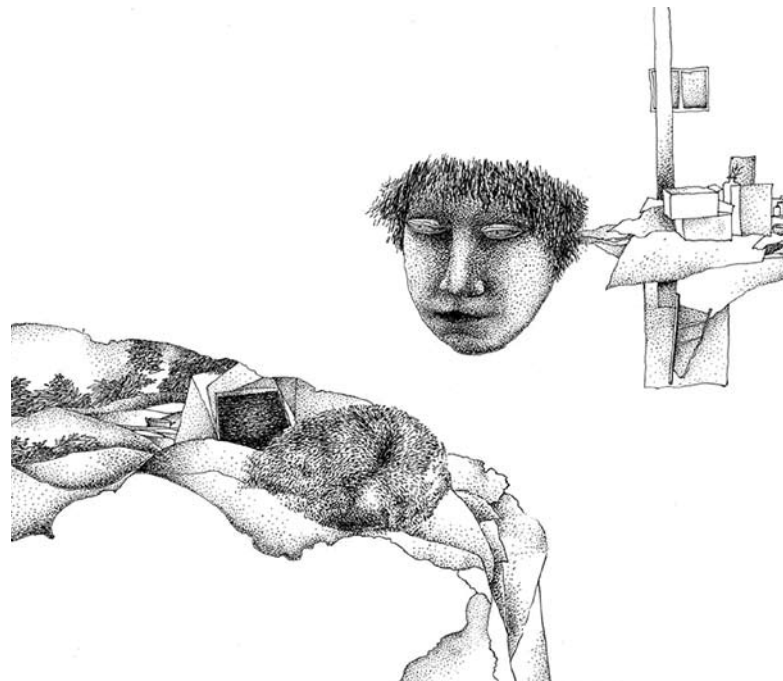
Tóth Béla épp az új Wilkinson-penge után nyúlt, amikor a fürdőszoba tükreben meglátta, amint a felesége Edinát az étkező felé vezetgeti, és közben mind a ketten vidáman kacarásznak. A kicsi még nem tudta, mi vár rá, az anyukája viszont nap mint nap nyelte a tudás keserű könnyeit. Csak a hit nyújtott vigaszt, hiszen az Úr akaratába bele kell nyugodni, és ki tudja, talán még ma is léteznek csodák, és nemcsak mással, hanem velünk is megtörténhetnek... Ezt egyszer Marika rebegte fájdalmas hangon, amikor egy kis időre elfogyini látszott a lelkiereje. De a nehéz időszakokon mindig sikerült túllendülniük egymást erősítve, támogatva.

De nem mindenki olyan szerencsés, mint ők – gondolkodott tovább, miközben óvatosan végighúzta a borotvát a jobb füle mellett. Mindig a jobb fülénél kezdte a borotválkozást, és onnan haladt bal felé. Ugyanúgy, ahogy a férfiember először a jobb nadrágszárába bújik bele, aztán a balba. Bár nem volt benne teljesen biztos, hogy mindenki így csinálja-e, vajon akad-e olyan, aki fordítva... Az is eszébe jutott, hogy mi a csudának jutnak eszébe ilyen felesleges gondolatmorzsák, amikor sokkal fontosabb dolgokra kell összpontosítani a figyelmét.

Szóval, nem volt mindenki olyan szerencsés, mint ők. Bár hogy ki mit érez „szerencse”-nek, az igencsak megfoghatatlan dolog. Attól függ, kinek milyen az életszemlélete, lelkiállapota, milyen „szerencsés” géneket örökölt, vagy milyen környezeti, szociális tényezők alakították a gondolkodását. A szegénységet, a nélkülözést régebben könnyebben viselték az emberek, mint manapság, és a szegény országokban ma is több a boldog ember, mint egyes gazdag nyugati országokban. Egy szó, mint száz, arra terelődtek gondolatai, hogy Sz. Jolán élete bármilyen mércével mérve sokkal szerencsétlenebb, mint az övék. A vádlottnak ugyan volt egy sereg vérrokona, de feléje sem néztek, és nem segítettek neki a beteg fia ápolásában. A férje rég elhagyta egy fiatalabb, mutatósabb nő kedvéért, tartásdíjat pedig nem tudott fizetni, mert alkalmi munkákból élt. Ráadásul, megbízhatatlan, részeg fráter is volt, miként a nyomozás során fény derült rá. Tóth Béla ügyész nagyon alapos munkát végzett, az eset felderítése során rájött, hogy ez nem egyszerű bűnügy, hanem súlyos és összetett emberi tragédia, amely az egész magyar társadalom több problémájára is rávilágít. Viszont neki elsősorban mégis a tényekből kell kiindulnia, a cselekményből, a mozgatórugók megismeréséből, az erkölcsi tanulságok levonása azonban nem az ő feladata. Mindenesetre megállapítható volt, hogy a vádlott és fia nagy szegénységben éltek vidéki házukban. Az anya a tőle telhető legnagyobb gondossággal ápolta fiát, annak ellenére is, hogy

anyagi lehetőségei rendkívül szűkösek voltak. Dolgozni nem tudott, távmunkát sem végezhetett, mert nem futotta számítógépre sem, ezért a tartósan gondozásra szoruló személy ott-honi ápolását ellátó nagykorú hozzátartozó részére biztosított anyagi hozzájárulásból tengődtek. Ez a pénz épp az éhenhaláshoz volt elég. Sz. Jolán példás igyekezettel látta el fiát, annyit tehetett, hogy néhány tyúkot tartott otthon a ház körül, és a kis veteményeskert is termelt valamiképp, meg nyáron volt gyümölcs, alma, körte, szilva, ha a tavaszi fagyok el nem vitték. Néha egy-egy szegény szomszéd hozott át nekik egy kis ennivalót, a polgármester viszont nem tudott segíteni, mert a falu olyan szegény volt, hogy még a harangozást is ő, a polgármester végezte a málló vakolatú, dohos református templom rozsdálló betlehemi csillaga alatti félhomályos helyiségben.

Kihallgatás közben az ügyész megfigyelte, hogy a vádlott lány arcú, de megtört tekintetű asszony, aki – emberhez mérhető körülmények között – sugárzó szépségű és életvidám nő lehetett volna. Töredelmes és részletes beismerő vallomást tett már az első alkalommal, ráadásul az elkövetés után ő maga hívta ki a rendőrséget, ahol nyomban kihallgatták. Előre megfontolt szándékkal ölt, s még azt is bevallotta, hogy ügyelt rá, a fia nyakig merüljön a víz alá, hogy víz alatt legyen a szíve, mert ha áramot vezetnek a vízbe, csak ez esetben biztos a halál. Sz. Jolán elmondta, hogy ezt a tévében hallotta régen, és megjegyezte. A szomorúságtól szinte bénultan készült fia halálára, és tudta, hogy nem mutathat ki semmit a szándékát illetően, mert a fia nagyon érzékeny lelkű gyerek volt, és könnyen megsejthette volna, ha az anyja valami végeztes dologra készül. A fia bizonyára megijedt volna. Még akkor is, ha számos alkalommal kérlete anyját, hogy végezen vele, mert így csak szenvedés neki az élet. A fiatalember tisztában volt vele, hogy milyen életkilátásai vannak. Egyszer azt mondta az anyjának – ezt is a vádlott vallomásából tudta a nyomozóhatóság –, hogy szeretné, ha „anyjának könnyebb lenne nélküle, és nem kellene szüntelenül ővele küszködnie”. Sz. Jolán a kihallgatás során is valósággal fuldoklott a könnyektől, amikor ezt elmesélte. Azt mondta, azóta nem bírja abbahagyni a sírást, amióta a hajszáritót beledobta a vízbe. A fiú talán még hallotta, amint az anyja elkezd vigasz-

Laczka Márta grafikája

talhatatlanul zokogni, talán még eljutott a tudatáig, hogy Sz. Jolán bekapcsolja a hajszárítót, de már nem tudta meg az okát... Sz. Jolán arról is részletesen beszámolt, hogy fia halálának előkészületei nemcsak lelki, de fizikai fájdalmat okoztak neki, és még inkább fokozták a kínjait. Ugyanis már egy hónapja kikapcsolták a gázt, mert tetemes elmaradásuk volt a fizetéssel. Ezért a mama a régi sparhelton melegítette a vizet hatalmas lábasokban, de nagyon oda kellett figyelnie, hogy ne merüljön túl forró vízbe a fia, úgyhogy mindig ellenőriznie kellett, mennyi hideget adagoljon a vízhez. Hőmérő nem volt a háznál egy sem, mert már mind rég eltörött, ki tudja, a hajópadlórésekben hol bújt meg a belőlük kifolyt higany. És mindezt gyorsan kellett csinálnia Sz. Jolánnak, hiszen azzal is számolnia kellett, hogy a víz a konyhából a kádba szállítás közben hűl, annál is inkább, mert a házban nem volt éppenséggel meleg. Ahhoz nagyon sok fa kellett volna. Sz. Jolán pedig nem járt az erdőbe fát lopni, venni pedig nem volt miből. Az anya szíve már akkor majd' megszakadt, amikor végre összegyűlt elég víz, és a fiú belefekühdhetett a kádba, s amikor ott volt, kellemesnek találhatta a vizet, mert így szólt: – Jaj, de jólesik, anya, ez a meleg! – Ezt is a vádlott árulta el a vallomásában. *„Bárcsak ne mondta volna ezt Jancsikám, a drága magzatom, ezzel még jobban megnehezítette a dolgomat...”* – tette hozzá elcsukló hangon. Amikor ezt Tóth Béla meghallotta, elmorzsolgott egy könnyet a keze fejével, de úgy, hogy senki ne lássa.

Az ügyész már a szürke nyakkendőjét csomózta a nyakán, és távolról – szinte egy másik világból – hallotta a betegségről egyelőre mit sem tudó kislánya csilingelő kacagását, amikor valamiért eszébe jutott egy másik bűneset. Az az ország másik részében történt, és az is vidéki, sőt tanyasi emberölés volt: bizonyos Cs. Lajos az édesapját ölte meg, de véletlenül, mert éppen hogy meg akarta gyógyítani. Cs. Lajos retardált volt, vagy legalábbis oly mértékben primitív, hogy házilag akart készíteni defibrillátort két ócska, széntüzelésű vasalóból. Valami módon sikerült áramot vezetnie a két vasdarabba, és kész csoda volt már az is, hogy nem ütötte agyon az áram őt magát. Az együgyűeket valahogy mindig óvja a Gondviselés... Az apa valami szívbetegségben szenvedett, és Lajos a tévében többször is látta a *Vészhelyzet* című sorozatban, hogy defibrillátort nyomnak a beteg mellkasához, amibe áramot vezetnek. A vádlott kifektette apját a kertbe, egy hevenyészett ágyra, ami két egymás felé fordított székből, és egy rájuk helyezett masszív füstölőajtóból állt. Az apja rosszat sejtett, ezért – mint valami elítélt, kért egy utolsó cigarettát, mintegy a „kivégzés” előtt –, és nem is tévedett sokat, mert a fiú annyi áramot vezetett belé, hogy azonnal belehalt a gyógyításba: Cs. Lajos állítólag csak akkor kapta le róla a vasalókat, amikor az apja holttestéből már bűzös fehér füst tört elő.

Cs. Lajos ügyének a végét pontosan nem ismerte, csak arra emlékezett, hogy valahány évre elítélték, de a köztársasági elnök végül megkegyelmezett neki. Talán kényszergyógykezelésre küldték, de tulajdonképpen nem sok értelmet volt, mert egy menthetetlenül primitív embert nem lehet „meggyógyítani”. Tóth Béla azt remélte, hogy Sz. Jolánt is vagy felmentik, vagy ha letöltendő kap, elnöki kegyelemmel szabadul. A szeretet parancsa szerint nem követett el bűnt, hanem épp ellenkezőleg: megszabadította az általa leginkább szeretett lényt a további keserves kínoktól, miközben saját magát teljesen lehetetlen és kilátástalan helyzetbe hozta – vagyis feláldozta magát: egyedül maradt, és jogi értelemben mégis súlyos bűncselekmény terheli a lelkét. Eutanázia sincs Magyarországon, de ha lenne, azt sem végezhetné a hozzátartozó, önhatalmúlag, amikor jónak látja... Ráadásul, vétett Isten parancsa ellen is, amely tiltja az emberölést.

Az ügyész a vádbeszédet tartalmazó mappát szorongatva lépett be a bíróság épületébe, miután a dugóban két dolog miatt aggódott: hogy időben beérjen a tárgyalásra, és hogy igazságos döntés szülessen. Amikor egyszer meglódlott a forgalom, ő is gázt adott, és majdnem elcsapott egy gyalogost, aki át akart vágni a kocsik között a túloldalra. Még csak az kellett volna, hogy ott ragadjon, és helyszínelés legyen, s végképp ellehetetlenüljön a jelenléte a tárgyalás első napján! Nagyokat sóhajtva ballagott föl a főlépcsőn, és olyan dolog jutott eszébe, ami az igazságszolgáltatás templomában nem épp megfelelő gondolat: a jog képtelen mit kezdeni az ilyen szélsőséges erkölcsi határhelyzetekkel. Ha Sz. Jolán enyhe büntetést kap, az is túl szigorú, hiszen jó szándék vezérelte az asszonyt, ha viszont büntetlen marad a tette, az igazságszolgáltatás tekintélyén esik csorba, hiszen egy emberölés elkövetőjét mégiscsak fura dolog nem büntetni semmivel. Bár annyira azért lehet rugalmas a bíróság, hogy azzal menti fel a vádlottat, hogy épp eléggé bűnhődik tettéért élete végéig. Éppen eléggé súlyos vezeklés lesz számára maradék élete minden egyes napjának terhét elviselni. Elvesztette, akit a legjobban szeretett, és magányosabb lesz, mint valaha, ráadásul egyesek csak egyszerű gyilkost fognak látni benne.

És ekkor az ügyész ismét arra a megnyugtató következtetésre jutott, hogy a legjobb megoldás Isten és az emberek előtt is az, amit ők választottak Marikával. A végsőkéig küzdeni a reménytelenség és a lemondás démonaival, és megadni, amit csak lehet a kényszerűen rövid életű gyermeküknek. De aztán ismét eszébe jutott, hogy Sz. Jolánnak elviselhetetlenek voltak az életkörülményei... Isten miért rak az egyik ember vállára elviselhető, a másikéra pedig elviselhetetlen terhet? Azt mondják a teológusok, hogy mindenki csak annyi terhet kap, amennyit el tud viselni. Hát, ez nem mindig igaz...

„Először is, Isten útjai kifürkészhetetlenek, másodsor, az emberi világ erkölce rendkívül bonyolult és szétbogozhatatlan, harmadszor pedig, az igazságszolgáltatás csak kullog az erkölcs után annak kodi-fikálásával” – foglalta össze magában a tanulságot Tóth Béla, amikor már a bíróságnak azon a hosszú folyosóján lépkedett nyikorgó cipőjében, amelynek végében a tárgyalóterem volt, ahol az ügyet tárgyalják. *„Megkövesült erkölcs a jog, amely folyamatos tatarozásra szorul, de hasonlíthatjuk a számítógépes vírusok gyártói után kullogó vírusirtó rendszerekhez is. Ha létezne normális társadalom, nem volna szükség büntetésre. Ha létezne normális társadalom, Sz. Jolán nem került volna ilyen lehetetlen helyzetbe. Ha Krisztus eljött volna már másodsor, ahogy még életében ígérte, és igazságot szolgáltatott volna, most biztos nem került volna sor erre a tárgyalásra”* – zárta le komor hangulatban eszmefuttatását.

Ekkor botlott bele leszegett fejjel az első emberbe, aki a tárgyalóterem előtt ácsorgott némán, tanácstalanul. Egyszerű öltözetű férfi volt, valószínűleg valami rokona vagy ismerőse, vagy csak falubelije Sz. Jolánnak. Többen is állodogáltak tétován a nagy fehér ajtó előtt, pedig már be kellett volna mennie mindenkinek. Nem értette, hogy a törvényszéki alkalmazotnak miért nem terelték már be a hallgatóságot. Ekkor váratlanul odalépett elé Sz. Jolán kirendelt védője, és így szólt:

– Béla, tudsz már róla?

– Nem... Miről?

– Nem lesz tárgyalás, a vádlott ma reggel öngyilkos lett.

Az ügyész nem válaszolt. Pedig meg kellett volna kérdeznie, hogy hagyott-e búcsúlevelet. Kiszállt minden erő a lábából. Lerogyott a legközelebbi padra az ajtó mellett. *„Nincs igazság a földön – gondolta –, és nagy kérdés, vajon van-e az égben. Nekünk idelelt nem is lett volna jogunk ítélkezni róla, de odafele mit kezdene az ilyen lelkekkel? Az ilyen eseteket csak az Úr végtelen bölcsesége tudja megítélni. Kegyes Urunk nem tévedhet, Szegleth Jolán csak a legjobb helyre kerülhet a túlvilágon”*.

Szembefordulás a végzettel?

Olvasólámpa
KÖNYVEKRŐL, ÍRÓKRŐL

Czipott György Organikus vadászikönyv című verskötetéről

Czipott György sorrendben hatodik verskötetével állt olvasói elé. A korábbi kötetek, a *Fohász térted, Siklórepülés az éjben, Hispán anzX, Jobbantemperált láncfűrészenekar, Kifordult húsú csillagok*, valamint a *Gróf Cserkay* című prózai mű véleményem szerint mind előkészítései az *Organikus vadászikönyv* című czipotti remeklésnek.

Mint azt korábban a könyv fülszövegül írtam: Magam számára is végiggondolandó, nehéz kognitív feladat, hogy valamilyen fajta fogódzót találjak arra az egyedien sajátos czipotti mágiára, hogy ő nem mutatja magát semmilyennek. Nem korbácsolja, nem tündökölteti magát, semmilyen agyafúrt verstani technikát nem használ. Látszólag eszköztelen, amely az ő esetében azt jelenti, a legkifinomultabb trouvailléket játszi könnyedséggel villantja fel az olvasók előtt, de nem ám úgy, mint a bűvész, nem úgy, mint az olcsó vásári csepürágók, az illuzionisták. Czipott nem az emberi agy, az idegrendszer megtévesztésével, leblokkolásával operál, hanem éppen ellenkezőleg, egy-egy számomra szinte visszafejthetetlen szókombinációval olyan, évezredek óta elfeledettnek hitt szellemek és szavakon túli csatornákat nyit meg, melyek lehetőséget teremthetnek az elfeledett tudás újratanulásához. A hétköznapi szóval harmadik szemnek nevezett intuitív megismeréssel közelebb hoz minket a mindenség nagy titkához, „ahogyan lent, úgy fent”, ahogyan bent, úgy kint –, folytatnám a költő árnyvonalán, ha prózában lekottázható lenne a czipotti teljesítmény.

Ha van a testetlen hazával való teljes azonosulás és van szavak általi megvalósulás, akkor Czipott György minden eddigi, saját költészeti teljesítményét felülmúló, *Böjt* című versében mindez megtalálható.

Az már szinte mindennapi jelenség nála, hogy járkal a dimenziók között, úgy van itt, hogy nincs, és úgy van amott, hogy közben itt van. Egyszerre van itt is, ott is, de ha fogást próbálnánk keresni rajta, nem találunk.

De nem lekottázható, és a munkája fölötti lamentálás csak dadogó okoskodás, amely semmit nem tesz hozzá a remekműhöz, csupán a „háziasszonyoknak” próbál segítséget nyújtani a működés elvének megsejtéséhez, mint a mosógép használati utasítás.

De azért tessék csak figyelni! Itten olvasható mindannak a dadogásnak az égmélységű lenyomata, amit én körülírni sem tudok: „*Már a koplalás is adományá nemesülhet?! / Sunyin nézd, csak nézd, cirmosan hogyan / gurigáznak idejétmúlt arcok fémkarikák... / Körben, patkóba szorult itt már / országsaroglya balszerencse, / Krisztus eves szögeit verték / hiállás alá kushadó hazaronsra, / szotyolahéj köpetes senkiföldre.*”

Nagyképeken azt szoktam odavágni, ha publicisztikai hevületű verset olvasok, hogy ahol a politika kezdődik, ott ér véget mindaz, amit költészetnek nevezhetnénk. Ez a lapos közhely így-úgy azért megáll a lábán, de a czipotti formációban egészen másról van szó. Igaz ugyan, hogy költőnkől kibuggyan a visszafojtott fájdalom, amitől a vájt fülű szerkesztők hátán

a szőr rögtön feláll. Mindegy. Amikor ez rögzült, a Mindenható úgy rendelte, hogy Czipott György így fogja a tollát: „*Töltekezz csak felszakadásig / gyomorforgató pártos igéssel, / tapsikolj akkor is, mikor kóser, / szarbüdös száju hatalom perli le rólad, / megannyi éhezéforrasztotta évezrededet!*”

Igaz hittel hiszem, a szavak kimondásának gyógyító ereje van. Mintha a költő csontig hasító fájdalma is csillapodott volna a kimondással, a refrén legalábbis azt sejteti: „*hát már a koplalás is... / hát már a kereszthalál is... / hát már az árulás is...*”

A mély depresszió ellenére mintha felemelné fejét a költő, mintha tanácsot adna sorsosainak, hogy aztán ismét még mélyebbre, a lét alatti létbe hulljon a befejezéssel. Nem biztat semmi jóval, de legalább tárgyyszerűen megfogalmazza mindazt, ami ránk vár: „*Valamennyi hótollú galambot, tejszagszöke gödölyét, / legringóbb tágarú ribancot birtokítsad... / a hitese pénzváltók mindig ellenedfriss kurzusigáját. / Éhomra telítsd csikasz beleid, / higgy hitvestelenné csalatottan, / éld halállárohadat együgyűséged, / mérj sarkon hazát, tört patkót, magzatot! / Latolt böjttel végére fizess ki az Istent!... / Azontúl? Féljed mindtől szurokabb éjben: / pontos számadásra kifeszül szíved / bélpoklos puskák célzókeresztjén, / mert bőrdöbe pénzjelet égetett, / salakos holddá olvadt harminc ezüst. // mert már a koplalás se! / mert már a kereszthalál se! / ezután már az árulás se! // csak a tél / csak a tél*”

Czipott György *Böjt* című költeményéből sugározva árnyékvilágunkról kristály pontos nyomatot hagy. Képtelen vagyok darabokra szedni ezt a remekművet. Nincs hozzá célszerszámom, hogy hozzáférjek a nemesebb alkatrészekhez. Csak néman bólogatva summázom, úgy kell a költőnek, ha ilyen hűsbavágó igazság kimondására vetemedett. Istenem. Ezt dobta a gép. Ha mást dob, lehetett volna csókokat dobáló csodacsicsiság. Ez most nem az lett. Pedig ezért csókot érdemelne az alkotó, de még az is előfordulhat, hogy fejbevéágást kap érte. Mit mondjak? Úgy kell neki! A vájt fülű szerkesztők hátán feláll a szőr, mert látják, itten bizony ki lett mondva az a tabu téma, amelynek még a gondolatáért is szörnyűnél szörnyűbb szankciók járnak. Egyelőre. Ezt még csak én teszem hozzá, mert én most azt játszom, hogy optimista vagyok.

Miért ne lennék? Az ugyanannyiba kerül, mint a pesszimizmus. Ingyért adja a Teremtő. Vagy mégsem? Ki tudja. Nem is ez a lényeg, hanem az a lényeg, amit Czipott farkasok szűküléséhez hasonlón, metszőfogai közt kiprésel. Kiprésel, mert ha nem tenné, beleszakadna az agya. Elszűköli hát, mert tévedhetetlen szimatával már tud valamit. Tud, hát tovább adja. Tovább adja, mert az a dolga.

Ennyi az egész. A többi csak előkészület. Ha már nem tudnak mit kezdeni vele a műértők, akkor kezd izgalmassá válni a ...a ...a dolog. Mikor a szofisztikált agyú tudósok csak bámulják, mint malac a zsebórárt. Akkor, akkor, akkor és csak is akkor.

A part alatt, a part alatt három varjú kaszál, három varjú kaszál. Róka nézi, róka nézi, szűnyog kévét köti, szűnyog

kévét köti... – énekeltem teli torokból a többi tökmaggal együtt gyerekkorunk egyik kedvenc slágerét.

Fújtuk torkunk szakadtából, még el is játszottuk, hogy az egyikünk kaszál, a másik meg néz, mint a róka, a harmadik pedig kévét köt. Énekeltek önfeledten az időtlen idők óta ismert dalt. Közben gondolni se gondoltuk, hogy ennek a gyermekdallá nemesült kántának a valódi értelmét máig sem fejtették fel csak úgy átabotában a tudományok tudói, mert hogy minek. Elég az hozzá, hogy valami kis szürreál dalocska, melyet görget maga előtt a szájhagyomány, a népi emlékezet.

Spongyát rá, nem az én dolgom szekálni a tudomány tudósait, egyébként is van azoknak épp elég bajuk, pedig a legakutabb bajukról, mármint hogy közülük sincs a tudáshoz, leginkább arról hallani sem akarnak, tudomást sem vesznek róla.

Czipott György *Hanvázószersza* című verse a tudattalan tudásból merítve nagyon is komolyan veszi a látszólagos gyermekmondókát. Megfogja a láthatatlan gombolyag végét és fejt, fejt vissza a szavak fonálát: „*tizenhat pata / tizenhat / vércse szítál / beroppan / ugar halánték / szemhéj alatt / szemhéj alatt / három varjú arat / három varjú arat*”

Tehát ott tartunk, hogy Czipott feldobja jó magasra a láthatatlan gombolyagot. Zuhantában bámulhatja bárki, amíg belenéz a végtelen ég mezőjébe, meg azon túlra, ahol a part alatt, a part alatt...

Ha már földközelve ért a gombolyag, az kapja, aki marja, az jut róla eszébe, ami eszébe jut. A mélyebb szöveg úgysem a fonálban, hanem az egymásra gombolyodó fonalak közti résben, a semmiben lakozik: „*vércse szítál / tizenhat pata vágta / tizenhat koszos pata / beroppan ugar / három varjú / vércse / szemhéj alatt / villanó ördögszeker / pörög pörög pörög / szertepökött makukahéj / reményvirág kard élén / bicsakló galambnyak / fekete fűrés / fényre olvadozik / egyre csak leszárad / bíbor horizontba / éjlő horizontba / belemállik*”

A semmiben lakozik, onnan pedig rögvést előtüremkedik, előgomolyog a fény szülőanyja, a sötétség Belzebub képében tizenhat vércse szítál, tizenhat patavágta az apokalipszis vágógóhídra vágatózó négy lovai döngetik ezt az elkoszlott dimenziót, a földet, húzzák az ördög szekerét, mutatván küllői közt egy egészen más világ, egy illúziótlan illúzió, amely mégis élhetőbben lakható, mint ez a sikertelen kísérlet, mi úgyis éjlő horizontba belemállik.

Most veszem csak észre, hogy dadogva ismétlem a költő szavait, nem tudva ahhoz semmit hozzátenni, nem tudva valami új, érthetőbb megvilágításba erőszakolni. Így van ez. A Mindenhatót sem lehet lábánál fogva lerángatni még vendégségbe sem a nekünk ajándékozott tanyájára: „*galambok rebbennek / szárnyuk csattog zihál / gyűrűket hintál feloldozás / arcom fűrész / gyertyalángba koromba / lidércek árnyába / tizenhat pata / bordakosárban / ma holnap*”

Csak a szív dübög a bordák börtönében. Dübög, amíg el nem veti a paták dobbanásának ritmusát.

Ha képességem, tehetségem, módszerem lenne rá, hogy plasztikussá értelmezsem Czipott György vízióit, szívesen tenném. Megtenném, de lehet, hogy az által olyan sokat vesztené értelméből az eredeti, sosem látott formába lényegített mondanó, hogy értékét vesztené. Így hát azzal nyugtatom magam, nem is olyan nagy baj, hogy nincs bennem a tudálékosságra való hajlam, és csak hókuszpókuszok nélkül reagálok minden velőig hatoló tudati érintésre, amely a *Menetrend* című versből sugárzik.

Számomra Czipott olyan megmagyarázhatatlan biztonssággal hullámoztatja egymásra a szavak belső, rejtett értelmét, mintha a verskezdetől a végéig egy matematikai algoritmus szerint történe mindaz, mint ahogyan a betűszámokban a mennyiségtani műveleteket általánosítják a számok megfejt-

hetetlen értelmének értői, hogy aztán a mennyiségeket az ábécé betűivel is jelölhessük. Azonos típusú feladatok megoldási szabályainak elrendezése szerint egymást követő lépésekben.

Czipott így rendezi szavait egy láthatatlan, de a mindenség működési elvét soha el nem tévesztő kozmikus lélegzés szerinti hullámzó ritmusváltásban.

Ne essünk kétségbe! Lehetséges, hogy ez a teremtés, létezés, elmúlás menetrendje.

Úgy vagyok én most, mintha zenéről akarnék beszélni. Akárhogy erőltetjük, valójában lehetetlen. Erre a versre én csak egy hasonlóan magas esztétikájú verssel reagálhatnék, ha futná erőmből, fantáziámból. Ha tudnék olyat. De nem tudok. Ha valaki igen, kérem, szíveskedjék elstutogni nékem, hogyan folytathá ezt: „*minek mécsláng? / pillangó fény beleromlik / karcolhatlan bazaltba... / minek sikongó kicsi tündér? / minek ablakba kitenni?*”

Az esztéta szakma okoskodó fogásait, bevált patronjaival sohasem tudtam mit kezdeni, így hát csak botcsinálta elemzőként próbálok a *Menetrend* verssorainak nyomában bukdácsolni. Nem érdekel. Akkor sem adom fel ilyen könnyen. Addig próbálgatom, amíg prózára fordított értelmezési fogást nem találok rajta. Czipott tüneményes költészetén, hogy továbbítsam azt az élményt olvasótársaim felé, hogy továbbítsam azt, amit egyelőre én sem értek. Nem értek, de érzek. Kérem, olvassák el, aztán hűnyják be minden szemüket, hogy csak a koponyacsont alatti szurokfelete sötétben parázsoljanak a belső csillagok: „*szurtos szurok úgyis / egybehimbálja a semmit... / várni kedvest vagy barátot / minek?, minek a mécsláng? / miért vonyít / dibdáb erek szíjain, / szétcsapott ökölhyi szív... / miért vonyít hold jegyese? / hátam mögé hullnak mind, / zárlatos csillagok égi csapszék / rozsdaszegélyű firmájáról: / bezárt e körülzáró világ is! / minek tenni mécsét itt / revepikkelyes rácsok elé?*”

Czipott keze nyomán megszületett a reménytelenség reménye, amely önmagában abszurd és mégsem, mert minden optimizmus csak akkor hiteles és valódi, ha átjárja a kétségek rángatózó ideghálója. Úgy szervesül a kétség és remélt bizonyosság ebben a műben, ahogyan azt a legészveszejtőbb zene-

művek akkordjaiból vélek kihallani, amikor a diszsonancia az elhangzással egy időben feloldódik a harmóniában, mégpedig olyan lélekhúrokat rezgető formában, ahogyan azt Czipott teszi. A magam botfülével mindehhez csak egyet tudok hozzátenni: *fél-fél vitézek a csatára!*

„hisz gyilkos gyilkosát... / csorbán minék vonyít hát, / náaszt elháltni sosem fog / veker cemende idővel. / minek kínbatörni / bazaltéjjel reménylángot? / barátot hinni vagy kedvest... / hazudni füstölőcsendet. / tudhatlant miért tudni? / minek mécs láng, / vakablakba remény minek? / bűnéhez szíjazva szív, / kiért...? minek...?”

Kedves olvasó! Ugye hogy nincs remény?

Ugye hogy van?

Hogyan is lenne véletlen, hogy számtalan próbálkozásom, meditálásom, íráskísérletem után egyszercsak váratlanul beszippantott az a mágneses erőter, amely Czipott György írásaiból árad. Tessenek csak velem olvasni *Úgy szerette e világot...* című versét: „*mosókonyhagóz, hamuzsír, / fanyar ciszternaszag. / opál glória az egyetlen, / sercege fénytvonagló / légszaros izzó körül, / kormos üst alól föl-fölcsapó / alvadérvérzín purgatórium.*”

Megértettem, amit ő művel, az nem más, mint folyamatos imamormolás, egyfajta belső párbeszéd a Teremtővel: „*fák csontjai közé akadt / pincefojtó, lomha köd. / dongósárgán föl-fölvillanó / torkolattűz éjmart retinák. / lámpakanócon végsőt villanó / mennykék petróláng, orrban / sovány, millióévszagú szénpor.*”

Megértettem azt is, hogy ez a néma fohász nem önmagáért, a versek alkotójáért történik, hanem értünk, mindnyájunkért, a teremtett világért. Mert neki, a költőnek véleményem szerint már semmi kézzelfoghatóra nincs szüksége. Csupán az Isteni terv, a Nagy Harmónia megvalósulását áhítja számunkra, csetlő-botló keresők számára: „*talpfacsattogás, szikravirágzás, / mozdony húsvétojtóssága. / hétpöttyhátú bogarak tánca / mama hajnalharmatkemény / mezős kartonszoknyája fölött. / ráncnyér kínálta hőszalonna, / térdensimitott újságzsirpapi.*”

Czipott György megtapasztalta a darabokra szaggatást és a poraiból feltámadást. Még azt is megkockáztatom, egyszer talán elhagyta istenét. De istene nem hagyta el őt, hanem megjelölte és kiválasztotta tanúságtevővé. Ím, lehet, és csak így lehet léteznie nekünk, lelkes állatoknak, mert talán csak minket ajándékozott meg Ősten a lélekkel. A halhatatlansággal: „*cserebogárillatú délutánok / bokorbenőtte szívvas padon, / csókok idővárászló litániája. / önszékenylenben lángló testek. / mindegyre várás, hosszúvárás / rézize mohó nyelv gödreiben. / lélekűzsoló hiálalábszag.*”

Mindent átfogó látomásával sejteti és rejtet, mindnyáján a ránk rótt feladattal jövőnk világra, rendeltetésünket így vagy úgy, végre kell hajtánunk. Ha tetszik, ha nem. És ha majd valahonnan valamikor rálátunk az Egészre, mint ahogyan költőnk rálát, akkor meglátjuk azt, hogy ez így jó. Csak így jó: „*megébredés félvilágtalan / arvrakozmált kihányt halálban. / homályló semmi savósága. / csönd pudvája ujjbegyekben. / fényigmély, szívárványhúrból / zárvaengő bírhatlan világok, / csorba pengéket virágozó éjszaka.*”

Íme a czipotti bizonyosságtevés Isten dicsőségére: „*hantok, szív legvégső zugán. / elmében guruzsmás démonok / körtánca ünneptől ünnepig. / fűsavló dac minden megadás / ibolyakékszágú oltárfüstje mélyén. / tud engem ki szemembe látott, / de szeretni tud-e bennem világot?...*”

Íme a vezeklés mindnyájunk helyett, mindnyájunkért: „*vilámlón ellobbannak reflektorok, / csak színpad olajszáraz masztixszaga... / izzó, kaftánszárnyú szél valahol / homokot kotor mélyévésétt üregekből.*”

Ezekhez a sorokhoz nem tudok kommentárt fűzni.

A költő létfelfogása egy ilyen látszólag nem kiemelkedő *Mindig az* című opuszban is tökéletesen mutatja a költő tudatállapot kivételését, az ördögi szövevényben a végtelenségig nehezített emberhez méltó létezés elvehetetlen vágyával.

Mint az a korábbiakban már egyértelműen bebizonyosodott, Czipott György verseivel részrendszereket épít, melyek tökéletes harmóniával illeszkednek részenként az ő világváltozó tához. Ha az általános depresszió árnyalt megmutatása a vers tárgya, hát azzal illeszkedik a szerző nagy egészébe. Olvassuk csak: „*Mindig az a nap, / mindig az. / Mindig az a farkasóra, / cifra fény marja magamburkom, / fölfoghatlan zsongó hideg, / merev ujjak rácsolnak körbe / megrángó mellkast és / annyira, de annyira kell / torokszakadásig vonyítani, / mert kilökött magából. / Horgashorgony kötelem tépte. / Horzsanehézzé tette időtlen / seleyenlebegésem.*”

Czipott György teremtett világának az irodalom korábbi költészeti teljesítményén túlmutató, egyik legfőbb értéke, hogy olyan tükröt tart önmaga, ezáltal az olvasó elé is, amely azt mutatja, ilyenné is lehettünk volna.

„*Mindig az a nap, / mindig az, / mikor végérvényesen, / amikor visszavonhatlanul / megpocséklott minden. / Mikor magamlélek / tőlem megrejtett / bonthatlangubanc göbös / álmomgobolyag mélyén és / valami módon elillant. / Valamiképpen tudhatlanná lett / mindenség titkos neve akkor. / Elillant világsűrű semmibe, / sehováállott Mama is utána. / Kétszerküszöbretetté / kitaszított.*”

Az ember ki nem mondott, de örökké kínzó gyötrelme, valójában mit is keres ő ezen a földön? Mi világra jöttének oka, célja, feladata? Mi van akkor, ha megérti, egész életét elbaltázta? Született, élt, meghalt, s nem tudja, miért. Ha már halott, akkor valójában halott-e, s ha igen, mégis merről merre haladt piciny létezésében az álló időben, a nem létezőben: „*Hát most ez, / mindig ez a nap. / Mindig ez a szöcskéző év, / mindig ez az ismerős idegen álmom. / Mindig ez a szárnalmas, / nevenincs bújócska körrekör. / Mindig ez a hóhérló reggel, / mikor tenmagammá csupaszít, / senkivé vetetted a tiükör.*”

Az, hogy Czipott Györgynek és még sok kiválóságnak, sorsársainak, akik a költészet kies mezején kenyéren, vízen éltek le életüket –, szóval az, hogy költőnknek légüres térben kellett és kell élnie, alkotnia, az, mondhatni sorsszerű. Meg az is, hogy a kontraszelekció triumfál, amióta világ a világ. Szembe kell nézni a ténnyel, hogy az egyre inkább elkorcsosuló emberi faj már-már gépiesen szorítja ki magából a tisztákat, az igazakat. S átani törvénnyel szövetségben lehetetleníti el a küldetéssel bírók létezését.

Elejéről kezdve, és végiglapozva az általam már ismert czipotti opuszokat is, örömmel állapítottam meg magamban, hogy a költői csúcsteljesítménynek tartott verseken kívül újabb remekléseivel, ha lehet mondani, túlszárnyalta saját magát is a költő.

„*Rákcsillag – Álmodássav csontjaimban. / Olyik szívhorogonyos hajnal, / olyik szívhorogonyos éjfé. // Rákcsillag teng, kalimpálgat. / Lettem enmagamhív sáfár, / lettem enmagamhív béres.*” – ez a lüktető, már-már pattogó, fuldokló kijelentő mondatokból álló ébresztő vers mondhatni a korábbiakban idegen volt Czipott Györgyötől. Hogy most mégis ilyen agitatív tónusban szólaltatja meg fájaldalmát és mindnyájunk fájaldalmát, azok számára, akiknek van szeme a látásra, füle a hallásra, az azt jelenti, költőnk már kénytelen megkerülni az árnyalt fogalmazást, hogy valami-képpen riadót fűjjon. Olyan riadót, melyre a költészet mai helyzetét figyelembevéve még lehetősége van. A *Szabályzat* című versében úgy tűnik számomra, hogy Czipott már-már erőszakot tesz magán annak érdekében, hogy a szavak lázító, gyógyító erejével csitítsa a robbanás határán pulzáló lelkületét. A befejezés mégis baljós, szinte hogy bevallja, a játszma már elveszett, az Isten adta nép nem győzheti le a láthatatlan hínárral tudatát mételyező sötét erőket: „*Minden vérdíj fizetetlen, / jogot magának tart hatóság. // Ha nyolcat öltél, téged sorol / kilencedikké fenntarthatóság.*”

„*...kagylók fűrócsigák / róják mindenség / időlucskos titkait / tenger-mélyi kövekre / partra menekült fák is / sorozatgyilkosok // ne keres-*

setek hát / élesztőfüvet / hiába // HIÁBA” Itt meg már mintha a teljes lemondás, önfeladás hangján szólna Czipott György az *Élesztőfüvel ne...* című versben. De ez csak a látszat. Czipott néhány sorban is képes arra, hogy felvillantsa, elénk tárja a borzalmas, a szép, a borzalmasan szép világot, amely mára sorozatgyilkosok kezére került, de a sorok közül kihallatszik, hol legnagyobb az ínség, ott legközelebb a segítség krisztusi intése.

Nem véletlen hagytam végére a kötet címadó versét, amely emblematisan tárja fel, szinte szájbarágó módon szembeesít minket a kérdéssel: „kicsoda látja meg / fogvillató nevetésben / a fenevadat?”

Az *Organikus vadászidény* opuszait olvasva mindvégig az motoszkált az agyamban, a szerző szisztematikusan kérdez rá

újra és újra, más-más aspektusokból, hogy van-e még bennünk, emberekben elegendő életöszön ahhoz, hogy szembefordulhassunk a közelgő végzettel. Czipott mintha saját lelkületén át tesztelné egyedekre lebontva már ki-ki saját bőrén érzi-e, hogy ebben a mai haláltáncban, ebben az organikus vadászidényben előbb-utóbb mindnyájan le vadásztatunk. Sejtjük-e már, hogy az élősködők által az emberiség megvezettetett és pusztulásra ítéltetett tömegéhez tartozunk.

Azt meg én teszem hozzá, hogy Czipott versbeszédei azon túl, hogy megrendítőek, azon túl különös esztétikai objektumok, a világ és önmagunk megismerésének eszközei. Sejtései, megállapításai előbb-utóbb beigazolódnak mindnyájunk számára, akár tetszik, akár nem.

VARGA RUDOLF

Arc poeticák

Mert beszélgetni mindig jó

Lengyel János történész, újságíró, a Magyar Írószövetség tagja. A Beregszászon született tollforgatónak a tavalyi Ünnepi Könyvhétre látott napvilágot nyolcadik kötete, *Arc poeticák – Beszélgetni jó* címmel. Ennek kapcsán beszélgettem vele.

– Az új kötete Kárpátalján jelent meg a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Egy határon túli írónak nehéz magyarországi támogatást szereznie?

– Nos, ez változó, a szerencsén is múlik. 2009-ben az előző interjú kötetem kiadására már az első körben sikeresen pályázott a kiadóm, az ungvári Intermix. A mostanira viszont 2012 óta próbáltunk támogatást szerezni, és idén sikerült is. Azt el kell mondanom, hogy a Kárpátalján megjelenő magyar nyelvű könyvek 90%-a magyarországi állami, alapítványi vagy magánszemélyek támogatásából van finanszírozva. Én főként a Nemzeti Kulturális Alapnál szoktam pályázni, de lehetőség van még a Nemzeti Civil Alapnál, továbbá még a Magyar Művészeti Akadémia is ír ki pályázatokat.

– Miért ezt a címet választotta?

– Ez jó kérdés, kezdetben csak munkacím volt, de miután összeállt az anyag, úgy döntöttem, megmarad véglegesnek. A beszélgetések többségében az olvasó megismerheti az adott alany egész életét, gondolatvilágát stb. De gondolom, Ön is azt vallja, hogy beszélgetni jó. Sajnos napjaink rohanó világában, az elektronika, az internet egyre nagyobb térhódításának köszönhetően lassan már elfelejtünk élő szóban kommunikálni egymással. A személyes találkozáznál kényelmesebb otthon leülni a billentyűs „szörnyeteg” elé, de mivel haladni kell a korral, az interjúk egy része a világháló segítségével készült, a távolság miatt így volt költségkímélőbb.

– Honnan származik a mű alapötlete?

– Nos, én amolyan szabadúszó újságíró vagyok, több mint egy tucat lapnak írok most is. Még 2007-ben jött az ötlet, hogy a legjobban sikerült interjúkat könyv formában fogom megjelentetni. Ez 2009-ben meg is történt, megjelent a könyv, *Halott ember karácsonya* címmel. Aztán egy év múlva már újra terjedelmes mennyiségű anyag gyűlt össze. Voltaképpen már 2011-ben összeállt az új riportkötet, de akkor még nem kaptam támogatást a kiadására. Utólag nem is bánom, közben új alanyokat szólaltattam meg, kissé átszerkesztettem az egész anyagot. Már tervezem, hogy három éven belül megjelentetem a trilógia harmadik részét.

– Mi alapján választotta az alanyokat?

– Az előző könyvemben túlnyomó többségben kárpátaljai irodalmárokat szólaltattam meg. Ebben is többségben vannak a Kárpátalján élő emberek. Itt is igyekeztem az ismert személyek közé becsempészni a hétköznapi hőseket, hogy a magyarországi olvasók megismerhessék, mondjuk egy beregszászi édesanya életét Deák-Csornij Edit személyében.

Am ezúttal olyan neves anyaországi irodalmárokat is sikerült megszólaltatnom, mint Oláh András, Bertha Zoltán, Kődöböz Gábor, Csernák Árpád, de említhetném az időközben áttelepült kárpátaljai írók közül Finta Évát vagy Füzesi Magdát, Koszták István grafikust. Bár számos kritikát kaptam, hogy túlságosan elsiettem a dolgot, de a kötetbe olyan fiatal tollforgatókkal készült beszélgetések is bekerültek, mint Csordás László, Marcsák Gergely, Pusztai-Tárczy Beatrix, Hájas Csilla, Kovács Eleonóra és mások. Vannak, akik mindkét kötetben szerepelnek, mint egykori mentorom és barátom, a József Attila-díjas Nagy Zoltán Mihály vagy Lőrincz P. Gabriella. De Szemere Judit, Kis Judit, Orémus Kálmán és Molnár Bertalan személyében újságíró kollégákat is megszólaltattam. Dupka György lágerkutatót, aki mellesleg a kiadóm is, már évek óta próbáltam meginterjúvolni, most végre sikerült.

– Az interjúk sorrendjét meghatározta vagy spontán szerkesztette a kötetet?

– Természetesen egy jól átgondolt elképzelés szerint válogattam ki az interjúkat, de sajnos így sem sikerült a tervemet maradéktalanul megvalósítanom. Neveket nem akarok említeni, de voltak olyanok, akiket nem sikerült megnyernem, de olyan is, aki visszalépett, meggondolta magát. Volt olyan anyag, amit végül helyhiány miatt én vettem ki. Mivel nem sikerült megszólaltatnom még minden kiszemelt személyt, többek között azért is döntöttem, hogy legyen harmadik kötet is.

– Megtudhatnánk valami konkrétumot is ezekről a személyekről? Beszélne a következő kötet terveiről?

– Nos, szeretnék végre interjút készíteni Vári Fábián László költővel, Matl Péter szobrászsal, Brenzovics László politikus-sal, vagy Orosz Ildikóval, Babják Zoltánnal, Beregszász újra választott polgármesterével, de szeretném bemutatni az anyaországi olvasóknak, hogy él ma Kárpátalján egy orvos, mérnök, vállalkozó, gazdálkodó stb. Szűkebb hazám olvasó közönsé-

gének pedig a határokon belül élő művészeket, politikusokat, közéleti személyeket szeretném bemutatni. A jövő majd eldönti, hogy ebből mi fog valóra válni. Mindenesetre rajtam nem fog múlni.

- *Rejlik-e valami általános üzenet a könyvben?*
- Azt hiszem, minden interjúban egy-egy külön üzenet van, egy sajátos életszemlélet, gondolatvilág. Igyekeztem úgy kér-

dezni, hogy az olvasó minél többet tudjon meg az adott alanyról. Bár egyesek esetében az általános műveltség megkívánja, hogy az olvasó rendelkezzen bizonyos információval. Hogy mi lenne az általános üzenet? Mindenkinek a saját helyén kell maradandót alkotnia, a legjobb tudása szerint dolgoznia 100%-os teljesítménnyel.

ALBERT BARBARA ANDREA

Szirmai Péter

A hivatali ügyintézésről

Hivatalunk a faluközpontban egy szürkés-sárga épületben működik. Robosztus épület ez, nyomasztó: a hatás akkor a legerősebb, amikor az ember belép az árnyékába, amikor a teljes főhomlokzat fölé tornyosul. A nagy, trapéz alakú falon kis ablakok, a bejáraton cáfafogszerű rácsok. Pokoli szimmetria, gigantikus méretek.

A hivatal és a környéke: veszélyes hely. A kormányőrök a hivatal előtti téren posztolnak. Aki egy rossz szót szól a téren a kormányra vagy az államfőre, vagy akár csak szúrós pillantást vet a hivatal épületére, nyomtalanul eltűnhet.

A hivatalban a lakosság mindenféle ügyes-bajos dolgával foglalkoznak. Itt lehet, helyesebben, itt kell intézni az ügyeinket. Van népjóléti osztály, építési osztály, nyilvántartási osztály és így tovább. Előbb-utóbb mindenki kapcsolatba kerül a hivattal. Az eljárás legtöbbször kérelemre indul: a célja szociális segély elnyerése, építési engedély megszerzése, nyilvántartásba vétel vagy törlés stb.

A kérelmeket postán küldjük be: ha tehetjük, nem merészkedünk a hivatal közelébe. A beadványokat, a gallérjukon két vörös csíkot viselő kormányőrök, úgynevezett vizsgálók bírálják el elsőként. Ha nem találják megalapozottnak, már ők elutasíthatják őket. Az elutasításról nem küldenek értesítést a kérelmezőnek, azt mondják, mindenkinek a saját felelőssége, hogy ne kövessen el formai hibát. Ha elfogadják a beadványt, akkor továbbadják. Előbb-utóbb az ügyintézőkhöz kerül az ügy. Ügyintézési határidő nincs: az ügyek gyakran évekig elhúzódnak.

Gyakori eset, hogy nem elegendő a postán benyújtott kérelem, a személyes megjelenés elkerülhetetlen. Ilyenkor a hivatal berendeli a kérelmezőt. A személyes egyeztetés időpontját a hivatal határozza meg; az ügyintézők levélben értesítenek a számunkra lefoglalt időpontról. Érdemes megjelenni a megadott időpontban, mert mulasztás esetén a kormányőrök jönnek ki az emberért és előállítanak. Elbújni nem lehet, az utcák és a terek, a sátorok és a hidak mind tele vannak kamerákkal. A felvételeket a hivatalban erre szakosodott kormányőrök figyelik, elemzik, értesítést küldenek a begyűjtőknek, akik az eltűntek felkutatásával vannak megbízva.

A kormányőrök belépéskor, kilépéskor tüzetesen átvizsgálják a berendeltet. Erre külön helyiséget biztosítottak a bejárat mellett. Meztelenre kell vetközni, gyakori a testüreg-vizsgálat, nehogy valaki illetéktelen tárgyat hozzon be vagy vigyen ki. Elképzelni sem tudjuk, hogy mit hozhatnánk be, ami veszélyt jelenthetne a hivatalra, bár arról vannak elképzeléseink, hogy egy eltulajdonított irat milyen kompromittáló lehetne a hivatalra nézve.

A berendeltnek bizonyos iratokat, leírásokat, jegyzeteket magával kell hoznia. Ezeket mellékletnek hívják. A mellékleteket a vizsgálóban a vizsgáló kormányőrök bírálják el elsőként. Ha a behozott mellékleteket nem találják megfelelőnek, a kérelmet elutasítják. Ilyenkor jelzik az idézett személynek,

hogy a csatolt mellékletek nem felelnek meg, az idézés eredménye sikertelen. Volt eset, amikor a vizsgáló kormányőr az idézett személy előtt tépte szét a mellékleteket. Azt mondják, ezt a lakosságnak el kell viselni, bizonyos mértékű agresszió ehhez a munkához tartozik.

Ha a csíkot viselő kormányőr elfogadja a mellékleteket, illetve ha az idézett megjelenése megfelel, ha az idézettnél nem találtak semmiféle tiltott tárgyat, akkor az idézethez, ahogy a hivatalban mondják, hozzászerelik a kartonját, amiben az idézett személy adatai, az eddigi ügyeinek rövid kivonata szerepel, és a kartonnal együtt továbbadják a sorszámozónak. A sorszámozó egy hatalmas terem, ahol az idézett személyek a kartonjukat és a behozott mellékleteket szorongatva várakozhatnak. Célszerű otthonról hidegételt hozni, mert gyakran napokig kell várakozni az ügyintézővel való találkozásra. A lefoglalt időpont gyakorlatilag nem számít. A sorszámozó helyiségben van pár asztal, néhány szék, ezt a legerőszakosabb idézettek foglalják el, a többiek a falnak dőlve ülnek, vagy a földön hevernek. Az otthonról hozott étel általában gyorsan elfogy, a megmaradt ételmen néha összevesznek az idézettek, verekedés alakul ki. A sorszámozó ajtaja előtt álló kormányőrök csak a végső esetben avatkoznak be, ha úgy hallatszik, hogy súlyos testi sértés történt. Ilyenkor a sérülteteket az orvosi szobába szállítják. A hevesebb összecsapások során előfordul a gyilkosság is. Ilyenkor az állam a temetés költségét magára vállalja, ami elég sajátos szertartás szerint zajlik: pap, ima, ének nélkül, egyszerű földbeásással, a szabványban rögzített 0,8 méter mélységbe, a fagyhatár alá. Bár ez elég embertelen eljárás, a lakosságból mégis sokan szeretik, mert senkinek sincs pénze valódi temetésre.

A hivatali kérelem elbírálásának legfontosabb eseménye, amikor az idézettet egyeztetésre hívják. Ez történhet a nap bármely időszakában, mert a hivatal 24 órán át működik. Ilyenkor a kormányőrök felébresztik az idézettet, és az ügyintézőhöz kísérik. A régebbi kérelmezőknek, a tetemesre duzzadt ügyek miatt a kartonja egy hatalmas pakk, ilyenkor a kormányőrök egy kis taligát biztosítanak a karton és a személyes holmi szállításához, hiszen a sorszámozóba már nem lehet visszatérni.

Az ügyintézők külön kis, ablaktalan szobában, hatalmas íróasztal mögött várakoznak az idézetre. Az asztalon az ügyirat hever, balra, általában egy pohár víz, az ügyintéző részére. Az idézett leülhet. A beszélgetések csendesesen, rövid mondatokkal zajlanak. Az idézett feladata, hogy tömören, pontosan válaszoljon a feltett kérdésekre, nem kérdezhet vissza.

Az ügyintézők hívős emberek, ritkán adnak ki engedélyt, az ügyet inkább továbbgöngyöltik, további adatszolgáltatási, engedélyezési kötelezettséget állapítanak meg a kérelmező részére. Kevés embert ismerünk a faluban, akinek lezárult az ügye. Az elbocsátás sohasem végleges.

TUSNÁDY LÁSZLÓ

Ecce homo!

Különös sorrend

„Szabadság, szerelem...” – hirdette a mi lánglelkű költőnk. Ki vonja kétségbe, hogy Petőfi komolyan gondolta-e ezt a sorrendet. Népek, nagyhatalmak esetében nem ilyen tiszta a helyzet. Nemegyszer a legszentebb eszmék kötődnek egy egész néphez, csak éppen az marad homályban, hogy a gyakorlati megvalósulás nagyon mást mutat. Jelenlegi európai létünk kapcsán fájva kell beletörődnünk abba, hogy kettős mércét alkalmaznak, ha rólunk van szó. Ennek a gyakorlatnak oly mély gyökere van, hogy egy rövid írás kereteit szétszakítaná a párhuzamok emlegetése. Különbö is nagyon szomorú kérdéssről írok itt, hiszen a magyar felvilágosodás és reformkor nagyjai sok-sok reménnyel tekintettek a franciaországi változásokra, és mindarra, ami Párizs lángjai által egy jobb, emberibb jövőnek az alapja lehetett volna. Ők a tiszta eszme megtestesülését vélték abban a távoli forrongásban. „Ha forr az érc, a rossz salak kihull” – ez volt Ádám bizakodásának az alapja. Vittorio Alfieri szemtől szembe látta a nagy francia forradalom eseményeit, és épp ezek hatására alakult ki benne az a meggyőződés, hogy az eszmei – az ideális mellett túl korán megjelent a torz.

Ne egy nép megítélését keressük ebben a felismerésben, hiszen ekkor egy nagyon fontos emberi kötelességről mondunk le: az árnyalásról, a bonyolult jelenségvilág mélyén feltáruló lényeghez sohasem jutunk közelebb az összes fontos szempont mérlegelése nélkül.

A címben ígért sorrend épp így válik olyan megbízható elvé, amely minden hangzatos kijelentés helyett a tiszta igazságot mutatja meg. „Szabadság, szerelem...” – írta bele a költő lángelméjével az emberiség tudatába szent meggyőződését, de az ember esendő, és ha bűnös eszközök használata előnyös a számára, sokan nem Petőfi lelkületével döntenek. Szomorú az, hogy az ő számára is oly rokonszenves nép, a francia, a sok-sok változás ellenére, épp egy bizonyos sorrendhez közel egynegyed évezrede, töretlenül hűséges maradt.

Korzika sorsa üti szíven az embert. Szabadságeszmék ide, szabadságeszmék oda, a kiszemelt területet már a végső megkaparintás előtt jóval korábban meg akarta szerezni a francia király. Nem állott a törökkel szövetkezni. Ami a nagy szövetségessel nem ment, azt megoldotta a pénz: ezt a szigetet – lakóival, minden szellemi és anyagi kincsével együtt a genovaiak eladták XV. Lajosnak – egy szépséghibával: épp a legilletékesebbeket felejtették megkérdezni, a korzikaiakat. Mindez 1768-ban történt. Pasquale Paoli forradalmár híveivel együtt hősiiesen küzdött a hamis üzletkötés ellen 1769-ben, de a túlerő győzött. Paoli Korzika második legismertebb fia, az első Napóleon. Köztük ég és föld a különbség. Ezt most nem emberi nagyság szerint értem, hanem a korzikai eredeti lakosok, az ottani olaszok szemével nézem. Napóleon ugyanis az ottaniak szerint elárulta szülőföldjét, mert Franciaország elidegeníthetetlen részének tekintette. Az őt legyőző „rend” ezen mit sem változtatott. B.on De Beaumont *Observations sur la Corse (Megfigyelések Korzika kapcsán)* című könyve 1824-ben jelent meg. Mint a sziget alprefektusa azt tervezte, hogy sikerül kiirtani a korzikaiakból azt az érzést, illúziót, hogy nem Franciaország

a hazájuk. Gyökeres megoldást javasolt: össze kell keverni a fajokat, és ez megzavarja az érzéseket. A korzikaiakat a kontinensre kell telepíteni, és a franciákat kell alkalmazni a szigeten. Voltaire nyelvét kell terjeszteni a szigetlakók között, és nem Dantéét.

Hamu alatt a parázs folyton izzott. Angol segítséggel már az ezerhétszázados évek végén újabb mozgalom indult, de a remények 1796-ban szertefoszlottak. Olaszország egyesítéséért korzikai fiatalok is küzdöttek. Élt bennük a vágy, hogy az egységes hazának része lesz szülőföldjük is. Giovan Paolo Borghetti (1816–1897) költő és újságíró Mazzinit követte, és nem a francia köztársaságiak elveit. A sziget olasz mivoltát, az ottaniak igazi lelkületét 1849. április 5-én a *La Corsica* című folyóirat első számában megjelentetett írásában határozta meg. „Ki mondhatja nekünk azt, hogy egy helyet (egy szerepet) jelöltek ki a számunkra, és onnan sohasem mozdulhatunk el?” Kérdezi a költő, és határozottan tiltakozik egy népcsoport durva bekebelezése, felszámolása ellen. A „nemzettelenítés” egyik módszere volt az, hogy agyafűrt törvényekkel, hamis gyakorlattal igyekeztek a franciák minél szegényebbé tenni a szigetet. A magasabb életszínvonalat igénylőknek el kellett dönteniük, hogy a szárazföldön keresik-e szerencséjüket, francia környezetben, vagy a szigeten válnak igazi, elfogadható franciákká.

Íme, a sorrend. A világ előtt a szabadság bajnokai szép eszméket hirdetnek. Ezek gyakorlati alkalmazását mindenkitől elvárják, csak éppen önmaguktól nem.

Egy könyv felvágatlan lapokkal

Budapesten, az Olasz Intézetben sikerült megtalálnom Anton Francesco Filippini *Ballate Corse (Korzikai balladák)* című könyvét. 1940-ben jelent meg Rómában. Ezt a példányt előttem senki sem olvasta el, mert a lapok nagy részét még nem vágták fel. Olvasatlanul is tudni lehet egy költőről, hogy annyira rossz, hogy nem érdemes bibelődni miatta még az ollóval sem? Maga az előszó is rendkívül tanulságos. A szójegyzék kedves és izgalmas nyelvi kaland.

A költő kifejti bevezetőjében, hogy ha velencei, szicíliai vagy szardíniai lenne, nem írta volna balladáit nyelvjárásban, de őt a körülmények hatalma kényszerítette erre. Legalább így kell megőrizni valamit abból, amit már a végzet halálra ítelt. Hátha mégsem! Így bukkanunk a *Salve Regina* magyarázatára: „Ki ne tudná, Korzika hősi történelme során a »Regno« (Birodalom) nevet viselte, királynőjének a Szűzanyát nyilvánította, nemzeti himnuszaként a »Salve Regina« olasz szövegének a változatát alkalmazta, ezt még most is éneklik a sziget templomaiban”. Lám, a korzikai himnusz sorsa hasonlít a miénkhez, mert volt, amikor mi is már jóformán csak a templomokban énekeltük saját himnuszunkat. Sőt, Kölcsey és Erkel *Himnusz*a előtt Mária-ének volt a mi nemzeti imánk. Ezt énekelték népünk fiai – felekezeti hovatartozástól függetlenül 1686-ban, Buda visszafoglalásakor is. Szent István hazánkat a Szűzanyának ajánlotta fel.

Ki eddig soraimat olvasta, joggal gondolhat arra, hogy a versek vérlázítóak, elkeseredettek. Nem! Az élet szerepel bennük. Olasz lélekkel. Az a szellemiség, amely nyelvüket, azonosságú-

kat védő korzikaiakban ma is él, egynegyed évezred alatt sem sikerült megsemmisíteni. Ám ezt a művelődést már eddig is sok-sok veszteség érte, és a hódítók, az emberi sorsok urai olyan helyzetet teremtettek, hogy akaratuk ellenére is maradt meg hagyomány, mert az ottani, eredeti lét csak arra építhet. Olyan ősi gyökér is jelen van, amely a hajdani, „zártkörű” bíráskodás emlékét – gyakorlatát mutatja meg. Első látásra az túl kegyetlen, de gondoljuk meg, hogy egy népcsoport felszámolására épített rendtől milyen igazságot várhat az, aki épp ezt a felszámolást utasítja el. Nem véletlen, hogy Kodály Zoltán 1924-ben a korzikai siratók kapcsán az ősember elemi gyászára hivatkozott. Különösen akkor volt ez végzetes erejű, ha vendettára (bosszúra) szólította fel a gyászolókat.

Roberto Leydi kutatásából tudhatjuk, hogy Olaszországban még a huszadik században is éltek olyan írástudatlan pásztorok, akik Dante *Isteni Színjátékát* vagy Tassótól *A megszabadított Jeruzsálem*et tudták emlékezetből. Metastasio híre sokfelé megfakult, jóval nagyobb volt saját korában, de Korzika kivétel. Filippini arról írt, hogy vannak olyan parasztok és pásztorok, akik tudják a verseit emlékezetből. „*Campile nevű faluban még most is megmutatják azt a házat, amelyről úgy tartják, hogy ott született.*” Bécs híres olasz költője valójában Nápolyban látta meg a napvilágot.

Mivel az olasz nyelv a latin nyelvjárásokból alakult ki, az olasz nyelvjárások kutatása azért is érdekes, mert igen változatosan fordulnak elő a latin elemek bennük – olyanok is, amelyek a mai olasz köznyelvben már erősen eltérnek a latintól. Nagyon tanulságos az, hogy bizonyos todalékok úgy jönnek elő Korzikában, hogy teljesen helyi ízt adnak az ottani beszédnek. Az „era” régi képzőként a cselekvésnek a hosszúságát, fokozottabb jelentését fejezi ki. *A rubare (lopni, rabolni) a rubera* változata épp az alattomos cselekedet gyorsaságát emeli ki, és olyankor is alkalmazzák, amikor nem lopásról van szó, hanem gyorsan, sebtében elvégzett cselekvésről. *Aspettera = hosszú várakozás; manghià a manghera = képtelenül sokat eszik.*

A korzikaiak furcsa játékos időtöltése az, hogy pihenés közben, ráérősen egy száraz gallyat darabolnak fel, bontanak szét. Míntha a pusztulásba merevedett élet hajdani nyomait ke-

resnék, tanulmányoznák. Ezt a szokást jól ismerte Napóleon, és táborozás közben így tudta meg, így ismerte fel, hogy kik azok a katonák, akik szülőföldjéről érkeztek. Ennek az unalmat űző foglalatosságnak a neve: „*zucchittendu*”.

Filippini versei bizonyos nyelvi hálót tartanak a korzikai nyelvjárás szavai elé. Megjelenik előttünk a gesztenyefa. Átlagosnak tartott életkora háromszáz év. A népi felfogás szerint a törzs három rétege egy-egy századnak felel meg. Az egyik század maga az üreg. Míg csak néhány érett gesztenye hull a földre, addig bárki szedhet belőle, majd gyermekek segítségével jelentik be a tulajdonosok, hogy elkezdődött a szüret, és akkor már tilos a gyűjtögetés, mivel az már nem „*mezgerelés*” lenne, hanem eltulajdonítás. A szabad gyűjtögetés idejét „*furestu*”-nak nevezik. A *ruspaghiola* olyan fából készített háromágú szerszám, amellyel a gesztenye összeszedését könnyítik meg a levelek, az aljnövényzet közül. *Cuscógliule = száraz levelek (főképpen a gesztenyéé); a lenza* olyan földcsáv, amelyre gesztenyét ültettek. Nem véletlen, ha épp a gesztenyeről emlékeztem meg hosszabban, vele kapcsolatban idéztem a legtöbb példát. A hazájától megfosztott ember védelmet a természetben talál, legalábbis ott keresi. A költemények öt csoportra oszlanak a kötetben. Az utolsóban van *A gesztenyefákhoz* írt vers. Ebben már minden feltör a korábban csak futólag említett hazaszeretetből, elkeseredésből és reményből. A természetnek ezek a kedves, nagy időt megélt lényei viharban még az embernek is üreget, védelmet kínálnak, mert az üldözöttek gyakran kellett ott is elbújnia.

Az ellenségnek írt versek

Mintha egy korábbi kijelentésemet cáfolná ez a cím. Hiszen fentebb azt állítottam, hogy Filippini vereseiben hiába is keressék a szenvedélyes, szélsőséges, lázadó hangot. Változatlanul ezt hirdetem, de a körülmények tisztázása, az itt, futólagosan megemlített történelmi adatoknál sokkal bővebb tényanyag megteremtí az a légkört, amelyben a gyöngéd sóhaj is elkeseredett kiáltásnak hat. Ez viszont a tények tudatában

Korzika

nagyon is visszafogott jelenség. Az élet, a szerelem, a hit úgy van itt jelen, mint a Vezúv oldalában az ártatlan szép virág. Létezik, de tudjuk, hogy veszélyben van, ezért szeretettel és megértéssel tekintünk rá. A természeti katasztrófák remélhetően végesek. Az emberi gonoszság kiszámíthatatlan, és akár végtelen is lehet. A költő gyermekének a kutató, fürkésző szemében látta meg azt, hogy legdrágább kincse kíváncsi arra, amit az édesapa szeretne fátyollal eltakarni előle:

Kedves szem

Fiacskámnak kedves szeme
hogya lát gonddal terhelten,
kínom nem marad rejtelemben,
arra mindig fátyol kellene.

Szívem mogoró, mily kicsike,
kihull féltékeny fergetegben,
fiacskámnak kedves szeme
hogya lát gonddal terhelten.

Földtől, szőlőtől fosztva lettem.
Édes rügyem itt most mire?
Fiacskámnak kedves szeme,
a szívem, mint a vödör tele
mérges, szűrős tövissel.

Deli Mihály

Pontos idő

Kaptam egy ébresztőórát ajándékba. Korszerű szerkezet, digitális. Mondhatom világszám. (Bár nem tudom elég gyorsan leírni, hogy az maradjon!) Fényből szív energiát, amit takarékosan elraktároz kormosabb napokra is. Világít, mutatja a dátumot, a hőmérsékletet, a levegő páratartalmát, káros sugárzásokat, más földrészek idejét, ünnepeket, vérnyomást etc. A hét öt napján vijjogva költőget, szombatot és vasárnap kegyesen hallgat. Amikor kivettem a dobozból, nullák kezdtek villogni rajta. Vártam néhány percet, és akkor csodák-csodája, megjelent a pontos idő! Ez szó szerint értendő. Az ablakocskában pörgő számok időzónánk „egyetemes idejét” mutatták. Valahol ugyanis arra hivatott szakemberek műszerekkel kiszámítják(?), meghatározzák(?) „az időt”, és összebólintva kikiáltják *Pontos Idő*nek. Majd láthatatlan sugarak segítségével felbocsátják egy műholdra, s az én órám egyenesen onnan (az égből!) kapja az üzenetet. Azt hiszem, vannak a világban furcsább, csodálatosabb és rendkívülőbb dolgok, mégis, azóta megváltozott bennem valami.

Bármikor ránézek – éjjel, hajnalban, tétova pillanataimban –, az óra a legmegbízhatóbb katonánál is hűségesebben áll a posztján, nem téved. Ezentúl jöhetnek nekem svájci vasutak menetrendjével, gyémántcsiszoló precizitásával, úrhajók indításával, elektromikroszkópok röntgen szemeivel, futóbajnokok ezredmásodpercnyi győzelmével, – többé nincs jó szándékú ártatlanság, nincs késés, sietés, elalvás, bámészkodás, lustaság, mellébeszélés. Mert van egy pont a szobában, ahol tévedéseimet, játékos vagy komoly hazugságaimat fegyelmzően és figyelmeztetően hozzáigazítják az abszolút... – mihez is?! – Hirtelen magához ölelt a rend édes mámara; aztán napokig furcsa érzés volt, mégis felszabadító. Hiszen minden

Előszavában a költő arról írt, hogy elsősorban ellenségeivel szeretné elolvasatni ezt a kötetet. Hadd tudjanak róla! Igaza volt, mégis azt kell mondanom, hogy ez szerintem nagyon szép és jámbor szándék. Ellenségeink csak akkor olvassák írásaikat, ha fogást keresnek rajtuk. Tanulni nem akarnak belőlük, mert meggyőződésük szerint többet tudnak, mint mi. Merőben másképp látják a világot. Sőt épp arra az igazságra, amely ördögi arcukat mutatja meg, semmi szükségük nincs. Ha tehetnék, a megszólalót is csak büntetnék.

Az ötödik rész első versének a címe *Hold*. Ebben a költő a gyermekkort idézi, az egyszerű emberek tiszta boldogságát, hitét. Kell az emlék, mert az ember meg akar nyugodni:

„Hadd felejtsem a kint, a gyötrelmet, / a bús gondot, mely folyton fogva tart; / durva láncokat honomra veretek, / melyet a rossz kín-fátyollal takart.”

A *Korzikai imádságok* előtt van a kötetben az *Az Olaszország földje* című vers. Ki olaszul beszél, ki ennek a művelődésnek az áldásaiban részesül, az valamilyen módon Dante örököse. Válasz ez Beaumont kegyetlen, emberi jogokat semmibe vevő „tanítására”, terveire.

A könyveknek is megvan a maguk sorsa. Én egy példánnyal találkoztam. Hetvenöt év során senkihez sem jutott el. Arra várt, hogy megtaláljam? Lázítani akar immár, hogy elolvastam, tanulmányoztam? Nem! Szerényen csak arra kér, csak azt sugallja, hogy szóljak róla, mert értéket őriz: egy népcsoport nevében szól. Ima zendül belőle a rideg csillagok alatt. Azok a magasból fényt szitálnak. Egy hang csendül: „*Ecce homo!*”

a régi, természetesen. Peregjen csak kiszámíthatóan, könnyörtelenül – az a dolga. De van valami, amit ez a nagyszerűen bárgyú szerkezet nem mutat, mert képtelen rá: a múlhatatlanságot, a számok álmát és nyújtózkodását, a pillanatok ácsorgását, vissza- és előreszaladását, a világ „rendetlenségének” időn túli rendjét. Ezt nem érheti utol. Ugyanis néha a világ gondol egyet és megáll. Ilyenkor a felhők képeket rajzolnak az égre, a langyos szél az ágak közé bújik és virágot nyit rajtuk, egy mosoly ölbe vesz, és átrepít a télből a nyárba, gyerekfejjel hirtelen felnőtt leszel (és bármikor visszaváltozol), egy mohó csók hirtelen leszalad a torkodon, a fájdalom a kalapjára tűz... – S ez a kis szerkezet csak szánalmasan, csökönyösen és fantáziátlanul liheg e titokzatos események után. Üres szemmel pislog maga elé.

Hetek óta az „abszolút időben” élek. Úgy teszek, mint azelőtt. Ám mostantól minden igyekvő órát lekicsinylően kinevetek. A pontatlanokkal azonban szelíd vagyok. Amik pedig állnak, azokkal szinte összekacsintunk. Ha porban, elgurulva, vagy szemétkes kezembe akad egy-egy rugó, fogaskerék, foszforoszakláló mutató, hiányos számlap: suttogóra fogjuk. – Úgy érzem, bennem is szétesett valami, elrozsdásodott, megakadt, megállt, lehullott. Talán át kell rendezni a gondolataimat, az életemet, túl sok volt az idő. Az összegyűjtött rugókat pedig kiegyenesíteni, a mutatókat elgörbíteni, a számokat száritókötélre akasztani: szellőzzenek. Pihenjenek.

Nem-nem, azért sem zárom vissza a dobozba! Sőt, ha reggel kelt, hosszan hagyom sípolni és direkt nem pattanak ki az ágyból. Engedem, hogy kiélje minden funkcióját, bejárja ketrecének minden ostoba zugát. Higgye csak, hogy uralkodik rajtam; önhittségében szédüljön el a műhold odafönt, a

tudósok pedig osszanak-szorozzanak titkos szobájukban, hajnalig és örökké. – Mikor néha sétálni megyek, és sokáig nem jövök haza, szenvtelennek tűnik, de érzem számonkérő szigorúságát. Lassan elnevetem magam, és odafütyentek neki, hogy más útjaim is vannak, ha úgy tetszik, minden utcasarkon megállok; néha elkések találkozókról, vagy általában előbb érek oda, és egyébként is, maradok, amíg a kedvem tartja. (Nem hajt a tatár, addig élek, amíg akarok! Megölelem a halálotmat is.) De látom, hiába minden. – Múltkor egy ködös, sötét éjjelen

gúnyosan azt vágta a fejemhez: „Szóval a napórát, azt jobban szeretnéd?!” Megesett rajta a szívem. Nem ért semmit. Kár a fáradságért. Nem szóltam egy szót sem. Azt kívántam, éljen a világ végezetéig. Pontosan, addig. Szelíden befordultam, mintha elaludnék. Persze nem akartam aludni; szerettemet hívtam, akik lassan (ki merre járt éppen) körém gyűltek; csendben ültünk az öröklét partján, és szóba se került, de tudtuk, hogy együttlétünk időtlen. – Reggel, búcsúzáskor, kissé fáradtan és boldogan, még lehunyt szemmel, összenevettünk.

Legalább jópofa

Legalább; ahhoz képest!

Zamárdiban hova nem csalták – csalják? – a némi italneműt magukhoz venni szándékozókát: LES VIGAS, olvasod a cégéren! Nem akármí. Lesz, ha elereszted magad! Bekopertáznak csöndzavarásért, nyakleveskiosztásért.

– Az uramnak makuladegenerálisa van! – nyilván mert így már valamennyire van neki értelme.

Legalább magyarít rajta egy kicsit a magyar! Már ha az.

Mert humorunk – az van. Nagyon van. Ha még lehet.

Ha nem szólnak rád ejrópaiul.

Honnan, honnan nem: Ejrópából.

Így sem a mi gyönyörű nyelvünkön szól, de legalább... enyhít az idegenségen. Majdnem magunkévá tesszük... (az idegen pipit). Ott, a balatoni fövényen. Pipit?! Pipi a kokast...

– Csak semmi szekszizmus!

Micsoda?...

Mire föl Vajdahunyad zuglói (?) – ezredévfordulós – várában az almádi Halászkert a karácsonyi–szilveszteri kirakodóvásárban ilyen-olyan harapnivalói közé mit nem csempész: HUN-DOG, írja ki a koma (kománé, amúgy komámasszony). Mit nem a hot-dog helyett, amit hóttdög-nek magyarított egy regénybeli suttyó a *Fönn a Jeruzsálemhegyen* című regében. Mire mostanra tovább javult a helyzet: hun lett belőle. Azon túl, hogy hun van, hun nincs. (Rá fél évre a Váci utca mellyéki kirakóvásárban a pesti peccenyestűt mit nem kínál: ugyanazt, hun-dogot! Hogyne, benne kolbásszal.) (Ha még ráadásul jó csípős csabai kolbász sülné benne...) (...lenne csak hun a doglog!) (Hun jó, hun még jobb.) (Hun van, hun nincs.) (Hun lesz.) (Hun mindig.) (Hun, a csuda vigye el.)

Itt van! Meg is kóstoltuk. Ha már magyar a lelkem, hogyne lenne kíváncsi a még hogy ismeretlen, egyszerűen alig ehető (néha egyenesen ehetetlen) idegen konyhai kínálatok tengerében elvesztében. És, láss csudát. Ha nem is csabai a kolbász, de kolbász, ezúttal somogyi. Mert hogy siófoki – korábban veszprémi, de mit lehet tenni, tán azért, mert Somogyba csapták a korábbi Veszprém helyett, mindenesetre mostanra –, átvette a somogyi magyarosabb ízlést a régi bakonyi svábos kolbászkészítő modor helyett. Szóval: a frissen-ropogós zsömlébe jó darab sült vékonykolbászt rak a kisasszony némi zöldbe illesztve... Hogy az egész hirtelen majdhogynem ősmagyar termékké váljék... Hol, hol, a szánkban.

...Avagy ráteszünk egy lapáttal, mint Simonffy András írja a *Rozsda ősz* című '56-os könyvében: a Kádár-korszak az úgynevezett „konszolidáció”-val kezdődött, amit a pesti flaszter

Szóról szóra

KURTA MISKA ROVATA

népe „szolid Kohn”-nak becézett. Már hogy legyen neki valami értelme. Teteje!

Hogy az „eredetileg” CET-nek (minek nem, *Central European Time*-nek) csúfolt pestbudai műintézetből Bálna születésű...

Zala vármegyei falu, Kistolmács Kozár-forrásánál ki, ha nem prágai folyóba (Moldvába) fújtott Nepomuki Szent János szobra vigyázza az ottani emberiséget. Népünk pontosan megnevezi: Pumukli-forrás attól fogvást...

– Nepomuki? Pumukli!

Hogy érthető legyen. Jelentsen valamit.

Pedig Zala (szinte) úgy, ahogy pápista tájéka kies hazánknak. Nem csúfolódásból keresztelték el így a jó magyarok. Nem. Játék?... Szent dolgokkal... Lehet?

Ki az életét áldozta... valami szent ügyért.

Igen, a gyónási titok sérthetlenségéért.

Jópofa? Szentségtörő. Ahogy az egész életünk.

...Szent dolgokkal élcelődni...

Mire való? Mire, mire. Pogánkodás a javából!

...Arad megyében mit nem hallott az öregapád: Bádóg Leó. Ki-ki, hát Badoglio (tábornok)!

MÁR-TEAM Kft. Pilis vármegyében. Mártimé?... (Kié lenne, az asszonyé.)

A hagymaváros Makó fürdője hagymatikum, a szilvapálinka meg (országgra szólóan) szilvórium...

LES (vagy nem lesz...) VIGAS.

Búvópatak

Polgári, kulturális és társadalmi
havilap – www.buvopatak.hu

Alapító, főszerkesztő: CSERNÁK ÁRPÁD

Tervezőszerkesztő: CSERNÁK BÁLINT

Főmunkatárs: FARKAS JUDIT

Olvasószerkesztő: Tamásné Horváth Katalin

Munkatársak: Gera Katalin,

Németh István Péter, Papp Árpád, Sarusi Mihály

Nyomdai munkák: Pethő Kft, Kaposvár, Dombóvári út 1.

Felelős vezető: Pethő László

Sokszorosítás ideje: 2016. január – Sokszorosítás sorszáma: 1/2016.

E-mail: posta@buvopatak.hu

Postafiók: 7401 Kaposvár, Pf. 353.

ISSN 1588-9335

Kiadja: BÚVÓPATAK ALAPÍTVÁNY

Kaposvár, Somssich P. u. 11–13. 1/12.

A kiadásért felelős: Csernák Árpád

A Búvópatak Alapítvány számlaszáma:

10918001-00000012-93920004 UniCredit Bank Hungary Zrt.

TÁMOGATÓNK A

„Az idő az, amit órák mutatnak.” (Albert Einstein) – Empire óra

Megrendelhető a Búvópatak

Akik a lapra szeretnének előfizetni, ezt a szándékukat szíveskedjenek jelezni az impresszumban olvasható elérhetőségeink valamelyikén, vagy a +36 82 310 656-os telefonszámon.

TÁMOGATÓNK

